

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Italianistika

Daniela Vrecionová

Italská přísloví

Italian proverbs

Vedoucí práce: PhDr. Zora Obstová, Ph.D.

Bakalářská práce

Praha, 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 3. 1. 2017

.....
podpis studenta

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Zoře Obstové, Ph.D. nejen za odborné vedení této bakalářské práce, ale především za motivující osobní přístup a za čas, který práci věnovala. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Jiřímu Špačkovi za výběr tématu práce a svým nejbližším přátelům a rodině za podporu, kterou mi tak svými radami a věnovali.

Abstrakt

Práce analyzuje vzorek často užívaných přísloví současné italštiny získaných v dotazníku.

První, teoretická část, se zabývá definicí a charakteristikou přísloví v kontextu jiných větných frazémů a stručně postihuje vývoj paremiologie v kontextu různých geografických celků. Dále jsou přísloví probrána z formálního, především morfosyntaktického hlediska, a je postížena jejich logická struktura a sémantické stránka v komunikativním rámci. Vyjmenovány jsou vybrané rétorické figury a tropy pro přísloví charakteristická a teoretická část je zakončena charakteristikou variability.

Druhá, praktická část, obsahuje formální analýzu vzorku přísloví spolu s představením použitého dotazníku. Popsána je práce s použitými jazykovými korpusy CORIS a Araneum Italicum a následně je určena frekvence přísloví v těchto korpusech. Na výsledky formální analýzy navazuje zkoumání vzorku na základě intralingvální variability. Praktická část je zakončena přehledem českých ekvivalentů použitých vzorků.

Klíčová slova

Italská přísloví – paremiologie – frazeologie – propoziční frazém – frekvence – variabilita – český ekvivalent – korpus

Abstract in English

This thesis analyzes the sample of proverbs often use in contemporary Italian language obtained via the survey. The initial theoretical part deals with the definition and characteristics of proverbs in the context of various geographical areas. Subsequently, the proverbs are discussed from the formal, particularly morphosyntactic point of view and their logical structure, and semantic part is covered in a communicational context. Selected rhetorical figures typical for proverbs are listed, and the theoretical part is concluded with a characteristic of variability.

The following practical part contains a formal analysis of the sample alongside the introduction to the survey used. Usage of the language corpuses CORIS and Araneum Italicum is described, followed by determination of proverb frequency in these corpuses and the results of the formal analysis are followed by an examination of the sample based on intralingual variability. The practical part is concluded by a list of Czech equivalents to the sample proverbs.

Key words

Italian proverbs – paremiology – phraseology – propositional phraseme – frequency – variability – Czech equivalents

Obsah

Úvod	7
1 Vymezení pojmu přísloví	8
1.1 Přísloví z hlediska frazeologie a idiomatiky	8
1.2 Problematika definice přísloví	9
1.3 Přísloví v kontextu jiných větných frazémů a synonymních výrazů	11
2 Historický exkurz do evropské, české a italské paremiologie.....	16
2.1 Základy evropské paremiologie	16
2.1.1 Starověk	16
2.1.2 Středověk	18
2.1.3 Humanismus	18
2.2 Vývoj paremiologie a paremiografie na českém území	19
2.3 Vývoj paremiologie a paremiografie na území Itálie.....	20
2.3.1 Problém definování italského přísloví	21
2.3.2 Základní přehled italské paremiografické literatury	21
3 Přísloví z formálního hlediska.....	23
3.1 Italská přísloví z morfosyntaktického hlediska.....	24
3.1.1 Polypropoziční přísloví v koordinačním vztahu.....	24
3.1.2 Polypropoziční přísloví v subordinačním vztahu	24
3.1.3 Monofrastická přísloví	25
3.1.4 Eliptická přísloví.....	25
4 Logická struktura a sémantická stránka přísloví	27
5 Rétorické figury a tropy v přísloví	28
5.1 Vybrané rétorické figury a tropy příslovích.....	28

6	Variabilita	31
6.1.1	Komponenty propozičních frazémů.....	31
6.1.2	Variabilita přísloví	32
7	Praktická část.....	34
7.1	Dotazníkový sběr italských přísloví.....	35
7.1.1	Profil respondentů.....	35
7.1.2	Přísloví z dotazníku a četnost jejich výskytu.....	37
7.1.3	Frekvence a okolnosti užití přísloví u mluvčích.....	37
7.2	Práce s korpusem CORIS a Araneum Italicum.....	38
7.2.1	Corpus di Italiano Scritto	38
7.2.2	Araneum Italicum	39
7.2.3	Vyhledávání přísloví v korpusech	39
7.3	Frekvence přísloví v korpusech CORIS a Araneum Italicum.....	43
7.3.1	Absolutní frekvence	43
7.3.2	Relativní frekvence	44
7.4	Formální analýza vzorku přísloví.....	45
7.5	Intralingvální variabilita přísloví z dotazníku ve světle korpusů	46
7.6	Ekvivalence italských a českých přísloví.....	51
	Závěr	54
	Resumé.....	56
	Riassunto.....	58
	Použité zdroje.....	60
	Přílohy.....	63

Úvod

Práce se nejprve věnuje základnímu vymezení pojmu přísloví, který pak blíže specifikuje na základě frazeologie a idiomatiky. Dále je přísloví představeno v kontextu jiných větných frazémů, se kterými bývá zaměňováno. Na základě definic z různých zdrojů pak úvodní část práce shrnuje jeho základní charakteristiku.

Následující kapitola se věnuje vývoji světové, respektive evropské, paremiologie a nastiňuje původ některých přísloví. Druhá část kapitoly představuje vývoj paremiologie na našem území a na území dnešní Itálie.

Třetí kapitola teoretické části práce se přísloví věnuje z formálního hlediska a zaměřuje se především na třídění z morfosyntaktického hlediska, které vychází z práce Z. Wotkeové. Třídí je na přísloví polypropoziční, monofrastická a na přísloví eliptické konstrukce.

Dále je popsána specifická logická struktura přísloví a jeho sémantická stránka s ohledem na typ mluvčího, komunikativní povahu propozičních frazémů a témata, k nimž se frazém většinou vztahuje. V předposlední kapitole teoretické části jsou vyjmenovány vybrané rétorické figury a tropy charakteristické pro přísloví. Nakonec se práce věnuje variabilitě přísloví. Rozděluje její typy a popisuje různé druhy komponentů propozičních frazémů.

Cílem praktické části je formální analýza vzorku přísloví získaných dotazníkovým sběrem a určení těch přísloví, které se v současné italštině užívají nejčastěji. Podobu dotazníku představuje první kapitola. Následuje popis práce s jazykovými korpusy CORIS a Araneum Italicum a určení absolutní i relativní frekvence vzorku přísloví v těchto korpusech. Dále jsou uvedeny výsledky formální analýzy, na které navazuje zkoumání vzorku na základě intralingvální variability. Praktickou část práce uzavírá přehled českých ekvivalentů vzorku přísloví.

1 Vymezení pojmu přísloví

Přísloví neboli *paremie* či *proverbium*, je propoziční frazeologická jednotka, kterou se blíže zabývá věda zvaná **paremiologie**. Paremiologie přísloví třídí, eviduje a popisuje – zabývá se jejich teorií a historií. Vedle paremiologie se vyčleňuje **paremiografie**¹, vědní obor, který se zabývá sběrem přísloví. Původně se přísloví věnovali spíše etnologové, antropologové či folkloristé a až poměrně nedávno se začala studovat i z hlediska lingvistiky v rámci lingvistické disciplíny frazeologie a idiomatika.

V následující kapitole vymezím pojem přísloví v kontextu frazeologie a idiomatiky a z pohledu různých definic v české i italské tradici. Součástí úvodu do problematiky příslovnictví je i stručný historický exkurs do paremiologie a paremiografie jak na českém území, tak na území Itálie.

1.1 Přísloví z hlediska frazeologie a idiomatiky

Frazeologie a idiomatika je poměrně mladá lingvistická disciplína, která se zabývá „studiem a popisem frazémů a idiomů všech úrovní. Nejde o zvláštní jazykovou rovinu, ale o oblast ustálených anomálních kombinací, které nevznikají podle standardních pravidel.“² **Frazém**, je „ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek) a jejímž charakteristickým rysem je, že minimálně jeden z jejích komponentů je v dané funkci omezen pouze na tuto kombinaci (popřípadě několik málo dalších).“³ Takové ustálené kombinace jsou studovány z formálního hlediska. **Idiom** je pojmově blízký termín, ale od frazému se liší tím, že naopak akcentuje významovou stránku frazeologické jednotky.

K nejobecnější klasifikaci frazémů a idiomů je možné dospět skrze vnější povahu komponentů, u které se vychází z jejich příslušnosti do stejné roviny. Takovou klasifikaci uvádí např. *Encyklopedický slovník češtiny*⁴, ve kterém jsou frazémy rozděleny do pěti skupin.

---

¹ *Paremiografia*, Treccani [on-line], 2016 [cit. 2016-08-25], Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/paremiografia/>

² BACHMANNOVÁ, Jarmila, Jan BALHAR, Renata BLATNÁ, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 142.

³ GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 71.

⁴ Srov. Bachmannová – Balhar – Blatná, et al. 2002, S. 139–142.

Do první skupiny řadí **frazémy lexikální** neboli frazémy, jejichž komponenty patří do rovin morfémové (slovo tvorné a flektivní). Jako jediné mají syntetickou formu a je realizován jednoslovným lexémem.

Srov. *Budižkničemu; kratochvíle*

Dále jsou v tomto slovníku vymezeny **frazémy kolokační**, tedy nevětné kombinace lexikálních tvarů.

Srov.: *jablko sváru; černá hodinka*

Naopak frazémy větného charakteru jsou označeny za **frazémy propoziční**:

Srov.: *Chcíp tam pes; Ani kuře zadarmo nehrabe.*

Frazémy polypropoziční, tj. frazémy obsahující více propozic, jsou dvojího druhu: **monosubjektové**⁵ s kolokačními komponenty a propozičními komponenty a **intersubjektové**⁶ s propozičními komponenty u různých mluvčích.

Srov.: *Jak si kdo ustele, tak si lehne; Povídali, že mu hráli!*

Srov.: *A: Děkuji. - B: Není zač.; A: Proč? - B: Pro slepičí kvoč.*

Příslloví, kterými se v práci zabýváme, se řadí mezi frazémy a idiomy propoziční a polypropoziční monosubjektové. To jsou tedy takové, které jsou větného charakteru a po formální stránce jsou vlastně již hotovou propozicí (promluvou). Tyto propozice mohou být buď **slovesné** (*Ranní ptáče dál doskáče*), nebo **neslovesné** (*Všude dobře, doma nejlíp*), popřípadě tedy i souvětí (*Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění*). Do kontextu se zapojují jako celek.⁷

1.2 Problematika definice přísloví

Příslloví nemá žádnou jednotnou ustálenou definici, na které by se lingvisté a autoři různých sbírek shodli. Z tohoto důvodu uvedeme některé z těch, se kterými jsme se během tvorby své práce setkali. Jejich výběrem jsme se snažili postihnout různé úhly pohledu, kterými na definici přísloví jejich autoři nahlíží.

---

⁵ Monosubjektové, tj. vázané jen na jednoho mluvčího.

⁶ Intersubjektové, tj. vázané na dva a více interagující mluvčí.

⁷ Srov. Grepl - Karlík, 1995, s. 72.

Nejprve představíme, jak přísloví vnímal český myslitel Jan Amos Komenský, jenž se proverbii na českém území věnoval jako jeden z prvních v díle *Moudrost starých Čechů*: „Přísloví neb přípovídka je krátké a mrštné nějaké propovědění, v němž se jiné praví a jiné rozumí, to jest, slova znějí o nějaké ze vnitřní, tělesné, známé věci, a namítá se jimi něčeho vnitřního, duchovního, méně známého. [...] Každé přísloví (vlastně tak řečené) *contracta quaedam similitudo est*, to jest tajné věci k věci přirovnání a podobenství s sebou nese.“⁸

Komplexnější určení přísloví nabízejí novodobé definice. Pro srovnání předkládáme definice z vybraných výkladových slovníků a z prací některých českých i italských paremiologů. Dvojice autorů Bittnerová a Schindler, která před několika lety obohatila českou paremiologii o první pokus vytvořit paremiologické minimum češtiny, definuje přísloví jako „celovětně ustálená spojení, která se obejdou bez přizpůsobení kontextu. Jsou proto smyslově soběstačná a nezávislá na konkrétní kontextové situaci. [...] Jako celovětně ustálené konstrukce jsou přísloví jazykovými a kulturními jevy označujícími predikační obsahy, které v určitém jazykovém společenství získaly status jednotného znaku a jako takové zakotvily v systému jazyka. [...] Přísloví se odlišují od slov a frazémů tím, že nefungují jako znaky pro jednotlivé koncepty, ale pro koncepty složené nejméně ze dvou konceptů, tj. fungují jako znaky situací.“⁹

Encyklopedický slovník češtiny se na rozdíl od předchozích definic vyjadřuje k postoji mluvčího. Definuje přísloví jako „Metaforický i nemetaforický frazém propoziční s obvykle didaktickou funkcí, který jistou momentální situaci kategorizuje poukazem na tradovanou zkušenost, srov. typickou situaci nepříznivé reakce na provokaci či negativní postoj a postoj druhého, obvykle zkušenějšího mluvčího vyjádřený v komentáři, který může být i poučením.“¹⁰

Italské definice často zdůrazňují normativní povahu přísloví. Carlo Lapucci neopomíjí zmínit prastarý původ útvaru a jeho kolektivní znalost, která je rozšířená na určitém území: „*Proverbio è una frase breve di forma lapidaria o sentenziosa, codificata nella memoria collettiva o tramandata in forma scritta, che enuncia una verità ricavata dall'esperienza e presentata come conferma di un' argomentazione [...] Ha di solito tradizione antica e una certa diffusione.*“¹¹ V *Dizionario moderno italiano* je *proverbio* naopak definováno jednoduše jako „*breve detto popolare che contiene massime, norme, consigli tratti dall'esperienza*“¹²

⁸ Srov. MUKAŘOVSKÝ, Jan; *Cestami poetiky a estetiky*. Praha: Československý spisovatel. 1971, s. 277.

⁹ BITTNEROVÁ, Dana, SCHINDLER. Česká přísloví: soudobý stav konce 20. století. Vyd.2. Praha: Karolinum, 2003, s. 276-277.

¹⁰ Bachmannová – Balhar – Blatná, et al. 2002, s. 357.

¹¹ LAPUCCI, Carlo; *Dizionario dei proverbi italiani*. 1. ed. Mondadori DOC. Milano: Mondadori, c2007, s. IX.

¹² Proverbio, *Dizionario moderno italiano*. Italy: Garzanti editore s.p.a, 2000.

Z výše uvedených definic vyplývá, že každý autor se soustředí na jiné aspekty studovaného útvaru. J. A. Komenský akcentuje převážně metaforičnost přísloví a jeho vztah k obecné pravdě, na kterou přísloví poukazuje. Po přibližně čtyři sta letech paremiologického vývoje obsahují definice současných autorů mnohem více prvků, které jej určují mnohem přesněji. Pokud shrneme těchto několik definic, získáme základní penzum vlastností, jež jsou pro přísloví typické, a to jak z hlediska české, tak italské tradice.

Jedná se tedy o útvar, který

- má podobu věty (slovesné i neslovesné) či souvětí;
- má svou ustálenou formu, jež je smyslově uzavřená a nezávislá na konkrétním kontextu;
- je krátký a výstižný;
- je často prastarého lidového (nebo zlidovělého) původu;
- je mezigeneračně předáván ústní či písemnou formou a je tak zakotven v systému daného jazyka;
- vyjadřuje nějakou normu, pravidlo;
- v sobě nese morální ponaučení, má didaktickou funkci a je založený na kolektivní zkušenosti;
- shrnuje a zobecňuje momentální situaci, jako výrok je vyneseno zkušeným mluvčím;
- bývá mnohdy vyjádřen metaforicky nebo pomocí přirovnání;
- má často rytmizovanou, rýmovanou podobu nebo obsahuje jiné metrické prvky;
- jehož úzus je rozšířený na větším územním celku.

1.3 Přísloví v kontextu jiných větných frazémů a synonymních výrazů

Přísloví bylo na našem území ve svém počátku označováno též jako mudrosloví a zahrnovalo více druhů slovních vazeb, pro které se později ustálily přesnější termíny – rčení, pořekadlo, úsloví, pranostika a samotné „přísloví“. Všechny tyto termíny označují útvary lidové slovesnosti a jsou charakteristické pro mluvenou řeč. Do literatury vstupují až sekundárně, zpravidla s cílem obohatit autorský styl. Tyto útvary, společně s několika dalšími, jsou z hlediska frazeologie a idiomatiky větnými frazémy. V následující části představíme ty, se kterými se přísloví v povědomí širší veřejnosti zaměňuje. I přes snahu lingvistů co nejlépe různé frazémy vymezit, se mnohé případy nachází na pomezí dvou i více útvarů. Pro jejich bližší určení vycházíme převážně z *Příruční mluvnice češtiny* a z *České lexikologie* Františka Čermáka a Jana Filipce.

V kontextu českého jazyka tedy mezi další větné frazémy patří pořekadla, pranostiky nebo frazémy dialogické. S příslovím bývají také zaměňovaná různá okřídlená slova, citáty, popřípadě wellerismy. Zaměříme-li se na tyto útvary a na jejich definice, bude rozdíl mezi nimi a příslovím jasnější. V první řadě je bezpochyby na místě zmínit **rčení** (1). Rčení je lexikalizované spojení slov neboli průpovídka s vlastním slovním významem. Pro rčení je charakteristické, že při jeho užití můžeme jeho obsažené sloveso libovolně časovat a ohýbat. Zdeněk Zaorálek¹³, který jako první rčení věnoval celou monotematickou sbírku, za ně určil ta ustálená slovní spojení, v nichž sloveso lze časovat. Shrnul tak pod jeden termín úsloví, pořekadlo a rčení, jež předchozí filologická tradice definovala s nejasnými hranicemi.

(1) Srov.: *Malovat čerta na zeď. - Nemaluj čerta na zeď!, Nasadit brouka do hlavy. - Nasadil jsi mi brouka do hlavy.*

Již zmíněné **pořekadlo** (2) je obrazné spojení slov vyjadřující jistou situaci, podobně jako přísloví, ale nenese v sobě žádné mravní ponaučení. Je konkrétnější, může být nemetaforické a mívá i konkrétní subjekt. Pořekadlo může být rýmované, avšak není to pravidlem. Jeho hlavní charakteristika je neměnná forma a fakt, že jej lze v takové formě vložit do věty.

(2) Srov.: *I mistr tesař se někdy utne; Já o koze a on o voze; ráno moudřejší večera; Já nic, já muzikant; Za pět minut dvanáct.*

Specifickým frazémem je **pranostika** (3), žánr lidové slovesnosti, který dává po staletí do souvislosti meteorologické jevy a přírodní zákonitosti a vytváří z nich rytmizovaná úsloví, jež představují předpověď počasí buď v blízké či vzdálené budoucnosti. Vedle předpovědi počasí se pranostiky vyjadřují i k různým zákonitostem z oblasti polního hospodářství, myslivosti a lesnictví, chovu domácích zvířat, zpracování zemědělských produktů a lidovému léčitelství. V pranostikách jsou často vyjadřovány i chronologické vztahy mezi přírodními jevy, popřípadě mezi délkou dne a noci.

(3) Srov.: *Na svatého Tomáše, nejdelší noc je naše.*

Aktivní znalost pranostik je v dnešní společnosti velmi nízká, je totiž silně spjata s přírodou a každodenní realitou převážně vesnického a hospodářského způsobu života, jenž se týká čím dál tím menšího procenta obyvatel. „Zjednodušeně řečeno šlo o jakési dobové osvědčené technologické předpisy a doporučení, údaje agrotechnických lhůt a chovatelských

---

¹³ ZAORÁLEK, Jaroslav; Lidová rčení. Praha: Aurora, 1996.

termínů, 'normativy', instrukce a jiné věcné informační pomůcky našich předků“¹⁴ Pranostika, stejně jako přísloví, vlastně zobecňuje kolektivně získanou a osvědčenou zkušenost. Z tohoto důvodu bývají pranostiky označovány jako jeho (pod)druh. Za zmínku stojí, že kromě národa českého a slovenského žádný specifický výraz pro takové předpovědi jiné národy neuvádějí. Většinou bývají pojmenovány jako „přísloví/pravidla o počasí“, „rolnická pravidla“ nebo „kalendářní přísloví“. Totéž platí i pro italštinu, jež pranostiku s příslovím běžně slučuje. Například Lapucci ji ve své sbírce označuje zjednodušeně jako *detto*, což zcela nevystihuje její pravou podstatu. Běžně se specifikuje jako *detto calendariale*.

(4) Srov.: *Rosso di sera, bel tempo si spera; Per la Santa Candelora – se nevica o se plora – dall'inverno siamo fuori*.¹⁵

Výraz „pranostika“ původně vychází ze středověkého výrazu pro astrologické předpovědi.¹⁶ Jako důkaz, že v české tradici je pranostika vnímaná jako samostatný útvar, můžeme považovat sbírku *Velký pranostikon*, která se věnuje pouze pranostice, a to poměrně detailně. Kromě logického uspořádání podle jednotlivých měsíců se autor věnuje jejímu bližšímu členění podle typu, respektive zákonitosti, ke kterým se pranostika vyjadřuje. Mimo jiné je zařazuje do kontextu klimatických změn na území dnešní České republiky (popř. Evropy) v průběhu staletí.

Jako přechodný útvar mezi rčením a pořekadlem je obvykle chápáno **úsvloví**.

Do oblasti větných frazémů také zasahují **okřídlená slova**, **citáty**, **slavné výroky** (5), nejčastěji latinského původu, a **wellerismy**.

(5) Srov. výrok přiřčený Caesarovi: *Veni, vidi, vici*.

Wellerismus je frazeologismus žertovného charakteru, založený na vtipném individuálním autorském dodatku doplňující či komentující nějaký známý frazém. Mnohdy je zaměřený na reálnou nebo fiktivní osobu.

Některá označení větných frazémů, které jsou přísloví podobné, jsou společná pro českou i italskou terminologii. Zcela synonymní pojem k přísloví je mezi nimi například **adagium** (italsky *adagio*). Termín pochází z lat. *ad agendum* „k vykonání“. Italská terminologie jej upřesňuje jako pravidlo, jehož cílem je podat radu morálního či právního

¹⁴ VAŠKŮ, Zdeněk; *Velký pranostikon*. Praha: Academia, 1998, s. 15.

¹⁵ Santa Candelora: 2. únor, den zasvěcený též Očištění Panny Marie.

¹⁶ Srov. Vašků, s. 15

charakteru.¹⁷ Podle Stranieriho a Schwamenthala se termín používal v latině namísto výrazu „preverbium“.

(6) Srov.: *Bisogna pelar la gazza senza farla stridere*.¹⁸

Kromě adagia se v oblasti větných frazémů můžeme v obou jazycích setkat i s pojmy *apoftegma*, *aforismus (aforisma)*, *sentence (sentenza)* a *maxima (massima)*. **Apoftegma** (7) je podle Lapucciho označení pro výrok slavné osoby, které zlidovělo a vyvinulo se do vlastního „přísloví“. Svou podstatou hraničí či se přímo překrývá s citátem.²⁴

(7) Srov.: *Roma non si riscatta con l'oro, ma col ferro*.

Aforismus je výrok, úsudek, který se většinou vztahuje k lidskému chování. Stručným a výstižným způsobem popisuje nějaké praktické životní pravidlo za užití bystrých formulací. Někdy upozorňuje na neočekávatelné aspekty života. Obecně známé aforismy jsou přisuzované například Hyppokratovi: pravidla, rady a pozorování spojené s medicínou.

Sentence (*sentenza*) je věta kratšího rozsahu, která vyslovuje jakýsi princip, pravidlo, zpravidla morálního charakteru. Stejně jako předchozí dva propoziční frazémy vyjadřuje **maxima** (*massima*) pravidlo, které má usměřňovat a řídit lidské chování. Může se také jednat o výrok týkající se umění nebo vědy, který je tradicí přejatý jako pravdivý nebo samozřejmý.

Apoftegma, aforismus, maxima i sentence jsou všechny normativního typu a liší se mezi sebou jen některými rysy. Ve skutečnosti jsou hranice mezi nimi velmi úzké a takové členění je pouze orientační.

V kontextu pouze italského jazyka je s příslovím mnohdy zaměňováno *modo di dire* (8), jež by se mohlo považovat za ekvivalentní pojem k českému „rčení“. Je to taktéž ustálené slovní spojení, které lze modifikovat jen z části a jehož sloveso lze časovat. Sestává ze dvou a více komponentů, jež dohromady ve své ustálené formě nesou specifický význam. Jako víceslovný frazém může ve větě nahrazovat i neutrální jednoslovný lexém a zasazuje se do kontextu.

(8) Srov.: *Avere le ali ai piedi (= velocemente) – Correva come avesse le ali ai piedi; essere in gamba – Lui è un ragazzo in gamba; Vendere/comprare il gatto nel sacco – Ha venduto/ha comprato il gatto nel sacco*.

Ani *modo di dire* nemá mezi lingvisty sjednocenou, obecně uznávanou definici. Je to mimo jiné proto, že v minulosti se pod tento pojem řadila i jiná ustálená spojení. Souhrnně jsou nazývány jako *espressioni idiomatiche*.

¹⁷ Srov: LAPUCCI, Carlo; *Dizionario dei proverbi italiani*. Milano: Mondadori, 200, s. X.

¹⁸ Tento a následující příklady tamtéž, s. X

V současnosti se čím dál tím častěji všechny výše zmiňované ustálené větné konstrukce souhrnně označují jednoduše jako propoziční frazémy a idiomy či frazeologismy.

2 Historický exkurz do evropské, české a italské paremiologie

V následující kapitole popíšeme, v jakém období evropských nacházíme základy evropské paremiologie a která díla byla pro zrod současných evropských přísloví zásadní. Blíže pak představíme vývoj paremiologie na našem území a na prostoru dnešní Itálie. V této části práce vycházíme z informací získaných především z předmluv sbírek Václava Flajšhanse a Carla Lapucciho.

2.1 Základy evropské paremiologie

Paremiologie se zprvu může zdát, například z hlediska frazeologie a idiomatiky, vědou poměrně mladou, ale zájem o přísloví sahá hluboko do historie. Protože zrod i úzus přísloví jde ruku v ruce se společností, která jej užívá, je přístup k příslovnictví napříč národy rozdílný. V novodobé historii je například rozkvět evropského příslovnictví zaznamenán v 19. století, kdy byla různá ustálená slovní spojení považována za reprezentativní nositele národního kulturního dědictví. Krom toho se přísloví věnovali i mnozí autoři z více vědních oblastí (sociologie, etnografie, filosofie aj.) a bylo tak na ně v průběhu staletí nahlíženo z hlediska různých aspektů.

2.1.1 Starověk

Po dlouhou dobu se za nejstarší zdroj přísloví považovala Bible. Archeologické nálezy však dokázaly, že jistou formu přísloví užívala i mezopotámská a sumerská společnost. Některé nálezy se datují až do 18. století př. n. l. Je obecně známo, že princip přísloví *Oko za oko, zub za zub* pochází již z Chammurapiho zákoníku. V této podobě je pak zakotveno ve Starém zákoně.¹⁹

Starí Egypťané vytvářeli soupisy jakýchsi „doporučení“, jež nejsou sepsány pod sebou, tak jak je zvykem v dnešních sbírkách, ale jsou zakomponovány do stručných, názorných příběhů. Z egyptského prostředí je znám například tzv. „papyrus leydenský“ nebo

---

¹⁹ Ukázka z Chammurapiho z.: 196. Jestliže právoplatný občan vyrazil oko příslušníku plnoprávných občanů, vrvou mu oko. 197. Jestliže zlomil kost plnoprávného občana, zlomí mu kost. (Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Chammurapiho zákoník [online]. c2016 [citováno 19. 07. 2016]. Dostupný z WWW: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Chammurapiho_z%C3%A1kon%C3%ADk&oldid=13577870)

„Ptahhotepova ponaučení“.²⁰ Mnohé z maxim, jež se v těchto nejstarších textech dochovaly, jsou do jisté míry podobné proverbiím biblického původu. Z toho se dá usuzovat, že původ některých dodnes používaných přísloví je možno datovat ještě do doby před rozšířením Písma svatého a zlidovění některých jeho částí.

Samotná Kniha přísloví²¹ obsahuje spíše sentence, maximy, nebo jakási doporučení, jak se řádně chovat vůči druhým a kvalitně žít. Až prostřednictvím zveršovaných překladů do národních jazyků a lidové slovesnosti dostávají formu „příslví“ v našem slova smyslu.

Nezanedbatelným zdrojem evropské moudrosti je antické Řecko, a to i v kontextu krátkých, někdy veršovaných, ponaučení. První formy sentencí či maxim můžeme zaznamenat v dílech Homérových či Hésiodových. Náznak sentencí nacházíme i v tvorbě lyrických básníků. (Ty byly ovšem časem upravovány a společně s prozaickými sbírány v antologie. „A dále, po vzoru těchto klasických, vznikaly výtvoř nové, od básníků národních, na podkladě učeném i národním. Nejoblíbenější ve střední Evropě byly leoninské hexametry, pocházející z doby kolem r. 1000, zachované pod názvem „*Proverbia Heinrici*“.²²)

Neznámějším antickým autorem, který se proverbii starověkého původu spojuje, je Aristoteles. Jeho díla, převážně ta, která se týkají správného občanského života, se často proverbiálních struktur dotýkají. Mnohé z výroků se staly dodnes známými a užívanými citáty, jež sekundárně vstupují do literatury jiných autorů a jsou tak obecně známy. Příhodný příklad nacházíme v Dantově *Conviviu*: „*Siccome dice il mio maestro Aristotele nel primo libro dell'etica: una rondine non fa primavera.*“ To, co i v českém jazyce používáme dodnes (*Jedna vlaštovka jaro nedělá*), je zmiňováno právě Aristotelem v *Etice Níkomachově*. Aristotelés prý sepsal knihu, která se věnuje studiu přísloví a jejich interpretaci, ale ta se bohužel nedochovala.²³

Do italštiny se nejvíce přísloví přeneslo až prostřednictvím latiny, přestože staří Římané vlastní sbírky prakticky neměli. Za zmínku stojí pouze sbírka *Sententiae Publilia Syra* z 1. století, která sentence řadí dle tematiky.

---

²⁰ The Maxims of Ptahhotep/Instructions of Ptahhotep

²¹ Středověká tradice přisoudila pět knih starozákonních (Příslví, Kazatel, Ježíš Sirach, Kniha moudrosti a Píseň písní) jedinému autorovi, Šalamounovi. Srov.: FLAJŠHANS, Václav. *Česká přísloví – sbírka přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku*. Praha: Nakl. F. Šimáčka, 1911. s. V

²² Flajšhans, s. VI

²³ Lapucci. s. XIV

2.1.2 Středověk

Ve středověku byla hlavním zdrojem přísloví Bible, respektive Vulgata. Zajímavým vedlejším pramenem byly pravděpodobně smyšlené dialogy mezi moudrým králem Šalamounem a hrubým venkovanem Markoltem (Marcolfo), jenž byl naopak obdařen jednoduchým selským rozumem a důvtipem. Jejich fiktivní dialogy byly taktéž často opisovány, překládány a veršovány. Přibližně v 11. století pravděpodobně ve Francii vznikly tzv. *Rozprávky krále Šalamouna a Marcolta (Il dialogo di Salamone e Marcolfo)*, odkud se pak skrze překlady rozšiřovaly dál.²⁴

Pokud mluvíme o zdrojích evropských ustálených výrazů, nesmíme opomenout ani různé anekdoty, Ezopovy bajky či obyčejné pohádky a lidové pověsti. Důkazem jsou přísloví, která jsou vlastně obrazným zkráceným příběhem. (Srov.: *Tanto va la gatta al lardo, che ci lascia lo zampino. / Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.*)

2.1.3 Humanismus

Jedním z nejvýznamnějších autorů humanismu je bezpochyby Erasmus Rotterdamský. Přestože nebyl jediný, kdo se přísloví v 15. století věnoval, jeho sbírka *Adagia* se stala nejoblíbenější. Jeho dílo, mimo jiné i díky obsáhlým komentářům, se pak stalo vzorem pro sbírky pozdější. Erasma Rotterdamského je proto možno považovat za otce moderní paremiologie. Pod jeho vlivem vzniká i nejstarší česká sbírka sestavená dvěma biskupy českobratrskými, a to Matějem Červenkou a Janem Blahoslavem. Erasmovým obdobím však prakticky končí vycházení primárně z antického mudrosloví. Zároveň začíná ustupovat užívání středověké latiny a do popředí se dostávají jazyky národní. Právě Blahoslavův rukopis je již plně český a už neobsahuje pouhá „doporučení“. Již se dá mluvit o různých ustálených spojeních, přirovnáních a pořekadlech včetně přísloví jako takového. (Srov.: *Neholít se oni trdlem. = Nemají se oni nejhůře; Kdo v peci bývá, rád tam jiného ožehem hledá; Ukázal mu vlčí zoubek.*) Na italském území se pak Erasmem inspirovali ještě o několik staletí později Atto Vennuci nebo Giuseppe Giusti.

V 17. - 18. se začíná příslovnictví rozvíjet u každého národa zvlášť. Proto zde zmíníme už jen německého autora K. F. W. Wandera (1803–1879), který pro svou dobu sestavil největší sbírku přísloví vůbec. Krom shromáždění přísloví z různých pramenů provedl

²⁴ Být „jako Markolt“ bylo označení pro člověka, jenž se vyznačoval svou mimořádnou šeredností, existovala i ženská verze „Markoltka“, tedy ošklivá dívka, žena. Užití tohoto přirovnání v literatuře je datováno do konce 16. století. (Srov. Flašjhans, s. 866-867)

i srovnání hesel v abecedním pořádku, a především sestavil obsáhlý materiál cizojazyčných ekvivalentů. Jednalo se především o románské a germánské paralely, ale v hojně míře se zde vyskytují i přísloví česká, polská či ruská.

2.2 Vývoj paremiologie a paremiografie na českém území

Jak už bylo zmíněno výše, první sbírkou přísloví na našem území jsou *Česká přísloví* J. Blahoslava (1523-1571) a M. Červenky (1521-1569). Sbíрка psaná Blahoslavovým rukopisem byla nalezena Václavem Hankou jako příloha k tištěné sbírce českých přísloví mistra Jakuba Srnce z roku 1582. Blahoslavova *Česká přísloví* byla poprvé zveřejněna v časopise Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách až v roce 1829.²⁵ Srncova sbírka údajně obsahovala i přílohu s příslovími a pořekadly sepsanými Janem Amosem Komenským. Komenského *Moudrost starých Čechů* (údajně 1631) obsahovala přibližně dva tisíce přísloví a pořekadel českých, polských, německých a latinských, na nichž je zajímavé především jejich řazení. Nejsou totiž členěna podle smyslu nebo tematiky, ale podle podstaty a podle významové oblasti z níž je čerpáno dané obrazné vyjádření. Prísloví podle něj mají původ ve

- a) věcech přirozených,
- b) řemeslných,
- c) historii,
- d) básních a fabulích, aj.²⁶

V 19. století se česká paremiologie váže ke jménům Josefa Dobrovského, jenž sestavil *Českých přísloví sbírku* (1804), a především Františka Ladislava Čelakovského, který sepsal *Mudrosloví národa slovanského v příslovích* (1852). Čelakovský osobně nashromáždil po vzoru panslovanské ideje různá pořekadla, úsloví i rčení a poměrně dobře vystihl jejich podstatu shrnutím pod termín „mudrosloví“. Třídí je podle tematiky (sbírku otvírá například kapitolou „Přísloví o příslovích“) a sjednocuje nejen česká, ale i ruská, slovenská nebo polská úsloví. Dokonce některá ruská přísloví poměrně zdařile přeložil do češtiny a díky tomu vstoupila do našeho jazyka jako běžně používaná. Rusismus je údajně i *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá*.²⁷

Romantický názor na přísloví začíná posléze ustupovat pojetí vědecky objektivnímu. Nově tak vzniká zájem o čisté rozlišení přísloví lidových od sentencí původu knižního i zájem

---

²⁵ Převzato z: Šrámková, Eva. Blahoslav, Jan. 2006. [on-line]. [cit. 2016-07-22]. Dostupné z: <http://www.knihovnazn.cz/referaty/osobnosti-regionu/1490-blahoslav-jan-1523-1571.html>

²⁶ Srov. Mukařovský, s. 280

²⁷ Srov. Flajšhans – *Komentář editorů k reedici slovníku*. s. 26

o genezi přísloví. Klasickým výtvozem tohoto vědeckého zaměření je v české vědecké literatuře sbírka V. Flajšhans²⁸ *Česká přísloví – Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého, na Moravě a v Slezsku* vydaná v letech 1911 až 1913. Objemné dílo o patnácti tisících zápisů se od práce Čelakovského liší v hned několika bodech. První významný rozdíl je abecední uspořádání frazeologismů, a to na základě slov určujících hlavní význam idiomu. (Srov. *Srdce – Co na srdci, to na jazyku*). Druhým rozdílem je přítomnost výkladu užití některých výrazů a osvětlení jejich významu. V neposlední řadě pak doložením existence a geneze jednotlivých výrazů pomocí starší české literatury. Za svého života se Flajšhans bohužel nestihl věnovat plánované navazující sbírce, která měla stejným způsobem analyzovat přísloví na materiálu literatury mladší.

V následujících letech se čeští jazykovědci věnovali příslovnictví jen okrajově. Vědecké projekty na poli příslovnictví byly znovu zahájeny až v 80. letech, kdy v kombinaci nových terénních výzkumů a výše zmíněných sbírek vznikl obsáhlý soubor, který byl následně vybranými respondenty „pročištěn“. Ti měli za úkol vyřadit ze seznamu ty výroky, které neznali. Dvojice autorů Dana Bittnerová a Franz Schindler pak sestavili sbírku *Česká přísloví s podtitulem Soudobý stav konce 20. století*, velmi významnou pro současnou paremiologii.

Badatelem, který se paremiologií nejsystematičtěji zabývá v současné době, je prof. František Čermák. Ten se přísloví věnuje jak z hlediska frazeologie a idiomatiky, tak i z hlediska užití a významu, jak dokazuje jeho obsáhlý *Slovník české frazeologie idiomatiky – výrazy větné*. Jeho velkým přínosem pro současnou paremiologii je také tzv. **paremiologické minimum**, sto nejčastěji užívaných přísloví, které sestavil na základě Českého národního korpusu (SYN 2005), který obsahuje zdroje psané i mluvené češtiny. To naposledy vyšlo v roce 2013 jako příloha v souhrnném *Základním slovníku českých přísloví*.²⁹ Podobný počín byl uskutečněn jen u několika dalších jazyků. Italština paremiologickým minimem zatím nedisponuje.

2.3 Vývoj paremiologie a paremiografie na území Itálie

Italská paremiologie naopak disponuje mnohem větším počtem různých sbírek, ale značně odlišného druhu. Důvodem je rozdílný vývoj historický a jazykový u obou území. Zatímco Čelakovský se snažil podpořit slovanskou slovesnost a vymanit ji z vlivu němčiny, na území dnešní Itálie se projevoval, a dodnes do jisté míry projevuje, silný vliv dialektů.

---

²⁸ Srov. Mukařovský, s. 282

²⁹ ČERMÁK, František, *Základní slovník českých přísloví*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 2013, 132-134

Není tedy divu, že množství sbírek vznikalo pouze v regionálním kontextu. Nasnadě je tedy i otázka, co se vlastně italským příslovím myslí.

2.3.1 Problém definování italského přísloví

Podle různých úhlů pohledu se za italská mohou považovat ta přísloví, která:

- „se užívají na území Itálie
- se užívají a začala se užívat na území Itálie od určitého data
- se aktuálně užívají v italském jazyce
- se užívají a začala se užívat v italském jazyce od určitého data“³⁰

V této práci za italská přísloví považujeme především ta, která mají v současnosti svou ustálenou a dohledatelnou formu ve standardní i regionální italštině. Za italskou paremiologickou literaturu pro potřeby práce považujeme díla, jež se věnují přísloví jak v dialektech, tak i v současné italštině.

2.3.2 Základní přehled italské paremiografické literatury

Chronologicky první sbírkou, kterou zmíním, je *Compendium moralium notabilium*, jež vznikla již na počátku 14. století. Jejím autorem je Geremia da Montagnon (Padova) a obsahovala sentence antických klasiků, ke kterým byla připojena i přísloví italská. Podle Václava Flajšhane se tato sbírka díky přepracování Konrádem z Halbertstadtu stala základem i pro české příslovnictví.

V první polovině 15. století se objevuje sbírka benátských přísloví *X Tavole*. Na konci století vzniká ve Veroně dílo *Proverbi italiani raccolti per Orlando Pescetti*. Sbírkou je navzdory humanistickým tendencím složena z výrazů primárně lidového původu, a ne klasického či biblického. Zajímavostí je, že měla sloužit k pedagogickým účelům, a to především cizincům ke studiu tehdejší italštiny. Ekvivalenty mezi klasickými příslovími a italskými příslovími lidové tradice pak hledal Benátčan Giovanni Guerillio.

V 17. a 18. století se o přísloví opírají různí autoři bajek a moralistických příběhů. Mezi nimi například G. M. Verdizzotti, G. G. De Rossi (*Apologhi, novelle ed epigrammi in versi*) nebo A. Guadagnoli.

V 19. století vzniká velké množství sbírek regionálních. Objevují se tak mimo jiné *Proverbi Lombardi* (B. Samarani), *Folklore veronese* (A. Balladoro), *Proverbi abruzzesi* (G.

---

³⁰ Lapucci, s. XXV (vlastní překlad)

Finamore) a především dvě monumentální práce *Proverbi toscani* (Giuseppe Giusti) a *Proverbi siciliani* (Giuseppe Pitrè).

Giuseppe Giusti (1809–1850) se rozhodl konfrontovat přísloví obsažená v literární tradici s tradicí lidovou. Sbíрка je výjimečná i svým novým přístupem k řazení přísloví. Giusti se je rozhodl třídit podle tematiky. Sbíрка *Proverbi toscani* byla publikována posmrtně v roce 1873 a měla velký vliv na další paremiologická díla.

Giuseppe Pitrè (1841–1916) byl naopak významnou osobou pro sicilskou lidovou tradici. Společně s dalšími sběrateli sepsali 25 knih pod souhrnným názvem *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane*, ve kterých jsou porovnána přísloví sicilská s italskými, popřípadě s jinými dialekty.

V první polovině 20. století žádné velké sbírky ani studie nevycházejí. Ke zlomu dochází v roce 1968, kdy díky iniciativě Temistocla Franceschiho vzniká první italská geoparemiologická studie založená na principech geolingvistiky.³¹ Na základě snahy vytvořit seznam živých přísloví současné italské společnosti bylo v 80. letech ve spolupráci s různými italskými univerzitami založeno *Centro interuniversitario di Geoparemiologia* se sídlem ve Florencii. Kolektiv autorů sestavil tzv. *Atlante Paremiologico Italiano*, který svým rozměrem konkuruje dílům G. Pitrèho a G. Giustiho. Jedná se o elektronický katalog, kde ke každému z přísloví jsou dohledané jednotlivé regionální varianty.

V současnosti funguje i *Associazione Italiana di Fraseologia e Paremiologia PHRASIS*, která každoročně pořádá oborové kongresy.

Přestože současná italská i česká paremiologie se v historii inspirovala některými stejnými prameny, v posledních století se přístup k paremiologii na území Itálie a Česka rozchází. Zatímco se největší česká sbírka soustředí na všechna slovanská přísloví, nejvýznamnější italské sbírky se věnují přísloví z dialektálního a regionálního hlediska. Tato snaha zaznamenat a uchovat dialektální varianty přísloví přetrvává dodnes. České příslovnictví zas na rozdíl od italského, disponuje paremiologickým minimem.

---

³¹ Geoparemiologie je studium přísloví z hlediska geografické distribuce a jeho regionálních variant.

3 Příslloví z formálního hlediska

Příslloví jsou z formální stránky velice různorodá. Jak již bylo naznačeno, mohou se skládat ze slovního spojení, ale i z několika syntaktických jednotek. Příslloví se mezi sebou neliší pouze počtem propozic a vztahy mezi nimi, ale také intenční větnou modalitou a s tím souvisejícím tvarem slovesa. Příslloví může mít povahu věty **oznamovací** nebo **rozkazovací**. Forma věty tázací se v příslovích zpravidla neobjevuje. Intenční větná modalita je pak v italských příslovích realizována různými slovesnými způsoby, a to jak indikativem, tak imperativem či konjunktivem, nikoli však kondicionálem. Rozkazovací způsob je v příslovích zastoupen jak kladným imperativem, tak záporným.

- (1) Srov.: *Aiutati che Dio ti aiuta; Non comprare il gatto nel sacco. - Pomož si a Bůh ti pomůže; Nehas, co tě nepálí.*

Tam, kde v českých variantách bývá záporný imperativ, je k vyjádření zákazu v italských příslovích mnohdy užito neosobního “si”.

- (2) Srov.: *A caval donato non si guarda in bocca; A cuor non si comanda. - Darovanému koni na zuby nehleď.*

Italská polypropoziční přísloví se mezi sebou mohou lišit i podobou vedlejší věty. Pro italský jazyk je běžnější užití **explicitní** vedlejší věty, a to i v kontextu přísloví. Svě zastoupení, byť malé, mají ale i **implicitní** vedlejší věty. Infinitní tvary lze zaznamenat v přísloví *Parlare argento, tacere oro – Mluvití stříbro, mlčeti zlato*, které má zcela ekvivalentní formu v obou jazycích. Tvarů italského **gerundia** si lze například všimnout v poměrně frekventovaných příslovích *Sbagliando s'impára* nebo *L'appetito vien magiando*, kde se nachází na pozici vedlejší věty způsobové. Kvůli formální různorodosti přísloví, není jednoduché zvolit hledisko, podle kterého je formálně klasifikovat. V této práci budeme vycházet z klasifikace Zuzany Wotkové, kterou si přiblížíme v následující podkapitole. V poslední části této kapitoly se budeme věnovat variabilitě přísloví, tedy možnosti zaměřovat jednotlivé komponenty.

3. 1 Italská přísloví z morfosyntaktického hlediska

Zuzana Wotkeová se ve své práci *Osservazioni sulle strutture morfosintattiche dei proverbi cechi e italiani*³² věnuje příslovím z hlediska nejčastěji užitých větných konstrukcí. Podle morfosyntaktického kritéria rozděluje přísloví do čtyř skupin. První dvě skupiny zahrnují přísloví polypropozičního typu ve vztahu koordinace a subordinace. Další, obsáhlou skupinou tvoří přísloví monofrastická neboli ta, jež jsou tvořena jedinou větou. Poslední skupinu charakterizují eliptické konstrukce specifické absencí verbálního syntagmatu. Podívejme se tedy podrobněji na tyto jednotlivé skupiny.

3.1.1 Polypropoziční přísloví v koordinačním vztahu

Nejprve se budeme věnovat příslovím polypropozičním, tedy příslovím, která obsahují více než jednu propozici. Tyto propozice mohou stát buď v koordinačním nebo v subordinacním vztahu. Polypropoziční přísloví v koordinačním vztahu jsou složena většinou ze dvou hlavních vět, které bývají spojeny spíše asyndeticky, tj. bezspojkově. Souřadících vět spojených syndeticky je minimum. Asyndeton se v přísloví vyskytuje často, a to pro svou ekonomičnost a rytmizující schopnost. Tento koordinační vztah, přestože je pro mluvený jazyk přirozenější, se v přísloví vyskytuje méně často než vztah subordinacní.

La verità va lontano, la bugia viene a piedi.

Misura sette volte (e) taglia una volta sola.

Dagli (gli dai) un dito e si prende la mano (il braccio).

Srov. s češtinou: *Nabídni prst a vezme si celou ruku; Dvakrát měř, jednou řež; Vlk se nažral a koza zůstala celá.*

3.1.2 Polypropoziční přísloví v subordinacním vztahu

Jak již bylo naznačeno, častější jsou přísloví, která se nachází v subordinacním vztahu, tedy taková, jež se skládají z nejméně jedné věty hlavní a nejméně jedné věty vedlejší. Tato přísloví jsou zpravidla složena z jedné věty hlavní a jedné věty vedlejší, která bývá nejčastěji

---

³² Wotkeová, Z. *Osservazioni sulle strutture morfosintattiche dei proverbi cechi e italiani*. [pdf] Brno: Sborník prací FF Brněnské univerzity, 1992. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/11222.digilib/>

podmětná, předmětná, vztažná anebo příslovečná. V příslovích s vedlejší větou **podmětnou** je vedlejší věta uvozena vztažným zájmenem *chi* (*kdo*).

Chi arriva tardi, male alloggia.

Srov. s češtinou: *Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.*

Vedlejší věty **předmětné** a **přívlastkové** jsou nejčastěji uvedeny pomocí *che*.

Non fare domani quel che puoi fare oggi.

Srov. s češtinou: *Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek.*

Can che abbaia non morde.

Srov. s češtinou: *Pes, který štěká, nekouše.*

Vedlejší příslovečné věty se podle studie Z. Wotkeové v italských příslovích omezují na časové, způsobové a podmínkové.

Batti ferro finché è caldo.

Tanto va la gatta al lardo, che ci lascia lo zampino.

Come si fa, (così) si ha.

Srov. s češtinou: *Kuj železo, dokud je žhavé; Tolikrát se jde se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne; Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.*

3.1.3 Monofrastická přísloví

Třetí skupinou, kterou Zuzana Wotkeová vymezuje, jsou přísloví monofrastická. Jedná se o velmi početnou skupinu přísloví ve formě jedné věty. Wotkeová si všímá, že jejich nominální syntagma bývá významově v opozici části syntagmatu verbálnímu. Jako příklad uvádí následující přísloví:

Il sano non crede a malato.

Dopo la pioggia torna il sereno.

Srov. s češtinou: *Zdravý sytému nevěří; Všechno zlé je k něčemu dobré.*

3.1.4 Eliptická přísloví

Nakonec vymezuje Wotkeová mezi příslovími ta, která je tvořena skupinou eliptických přísloví. Tato skupina je zajímavá absencí verbálního syntagmatu. Sloveso, v běžné větě struktuře obligatorní člen, je vynecháno pravděpodobně za účelem rychlejšího a údernějšího předání informace obsažené v daném úsloví.

Tale padre tale figlio.

Parlare argento, tacere oro.

Lontano dagli occhi, lontano dal cuore.

Srov.: s češtinou: *Jaký otec, takový syn; Mluvit stříbro, mlčeti zlato; ale Co oči nevidí, to srdce nebolí.*

Absence slovesa si můžeme povšimnout i ve struktuře *meglio...che*, kterých je v italštině poměrně velké množství.

Meglio un uovo oggi che una gallina domani.

Meglio capelli bianchi che in piazza.

Meglio piede bagnato che testa rotta a jiné.

Srov. s češtinou: *Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše; Lepší pytel jistoty nežli pytel naděje; Lepší pozdě nežli později.*

4 Logická struktura a sémantická stránka přísloví

V kontextu jiných propozičních frazému nesmíme opomenout zdůraznit specifickou logickou strukturu přísloví. Jeho obecná struktura bývá až na výjimky **binární**, tzn. dělitelná na dvě jasné poloviny.³³

Srov.: *Fidarsi è bene, non fidarsi è meglio. - Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.*

Významná je také komunikativní povaha propozičních frazémů. Každé užití frazému předpokládá mluvčího, který jej užívá vůči druhému účastníkovi komunikace, a to o třetí osobě (vzácněji o sobě samém) nebo o něčem.

Takový mluvčí lze kvalifikovat podle jeho **role**, která se odvíjí od vlastnosti mluvčího. Může být například *informovaný, moudrý, zkušený* (v kontextu přísloví nejčastěji), ale i *autoritativní* nebo *starší*.

F. Čermák stanovil obecné schéma, na němž je podle něj komunikativní povaha propozičního frazému budována:

KDO vůči KOMU říká (nebo dělá) CO, KDY/KDE/JAK/PROČ (v reakci na CO n. KOHO)

Témata, k nimž se frazém většinou vztahuje, rozdělil F. Čermák do několika širokých oblastí: 1- Lidské projevy, aktivity, postoje, pocity a situace; 2- Lidské fyzické stavy, vlastnosti a schopnosti; 3- Předměty a věci; 4 – Obecné pojmy, události a situace, 5- Vnější příroda a prostředí; 6- Zvířata a 7- Jiné.³⁴

Frazémy propozičního typu vyjadřují mnohé širokou škálu postojů, reakcí, deskripcí nebo někdy i příkazů. Jde tu tedy o různé komunikativní funkce.

K některým jejich obecným rysům patří rozdíl mezi typem významu „**gnómického** (s obecnou nadčasovou platností, při užití však aktualizovanou) [...] a typem významu **momentálního** (aktuálního, často s vazbou na konkrétního referenta v dané situaci).“³⁵

---

³³ Srov. Čermák, 2007, s. 459

³⁴ Srov. Tamtéž, s. 459-460

³⁵ Tamtéž, s. 461

5 Rétorické figury a tropy v přísloví

Věnujeme-li se zkoumání přísloví, nesmíme opomenout prvky, které přísloví jako celek obohacují, dodávají mu rytmus a často přispívají k jeho snadné zapamatovatelnosti. Tyto stylistické prostředky, příznačné spíše pro poezii než pro mluvený jazyk, se v příslovích objevují velice často. Radíme mezi ně především rétorické figury a tropy, kterým se budeme podrobněji věnovat v následující podkapitole. Dále mezi tyto prvky můžeme řadit rým, onomatopoické prvky, ale i suprasegmentální jevy, jako je například intonace.

5.1 Vybrané rétorické figury a tropy příslovích

Prísloví, jak bylo řečeno výše, je produkt lidové tvořivosti, které se z generace na generaci přenáší převážně ústní formou a je mnohdy obohaceno o básnické prostředky, které napomáhají jeho memorizaci – především rétorickými figurami a tropy. V této podkapitole představíme některé z těch, na které jsme během práce narazili. Při jejich výběru jsme se inspirovali kapitolou v Lapucciho slovníku přísloví³⁶, a přidali jsme některé další tropy a figury zaznamenané v rámci vlastního zkoumání přísloví.

Tropy jsou stylistické prostředky, u kterých dochází k přenesení významu. Patří mezi ně především metafora, personifikace nebo metonymie. V příslovích se ze všech tropů nejčastěji objevuje metafora. **Metafora** „je užití slova nebo slovního spojení v přeneseném významu na základě vnější podobnosti“³⁷ (tj. na základě tvaru, barvy, funkce...).

Srov.: *Non è tutto oro che luce. - Není všechno zlato co se třpytí.*

V příslovích si můžeme všimnout i **personifikace**, pro níž je typické „přisuzování dějů a vlastností charakteristických pro člověka předmětům neživým, různým jevům a také zvířatům“³⁸ a která se někdy označuje jako poddruh metafory.

Srov.: *Acqua corre sempre al mare. – Láska hory přenáší.*

³⁶ Lapucci, 2007, s. XXXVI – XXXVII

³⁷ Bachmannová – Balhar – Blatná, et al. 2002, s. 258

³⁸ Tamtéž, s. 314

Často je přísloví postaveno na základě další rétorické figury, **metonymie**, u které dochází k přenesení významu na základě věcné souvislosti (tj. vnitřní.)³⁹

Srov.: *Sangue non è acqua. - Krev není voda.*

S metonymií souvisí **synekdocha**, která je založena na záměně pojmenování lišících se věcnou kvalitou. Nejčastěji se jedná o záměnu části za celek, popřípadě celku za část.⁴⁰

Srov.: *Non si vive di solo pane. – Ne samým chlebem živ jest člověk.*

V příslovích se velice často objevují i rétorické figury. Jde o výrazové prostředky tradiční poetiky a rétoriky, spočívající v odchylkách od běžného sdělovacího jazyka. Figury na rozdíl od tropů neslouží k vytváření obrazných pojmenování, ale k obohacení stylu. V příslovích někdy podporují ekonomičnost vyjádření a mívají rytmizující charakter. Mezi figury, které se v příslovečných propozicích v různé míře vyskytují, patří například **aliterace** neboli opakování stejné hlásky (nebo skupiny hlásek) na začátku slov.

Srov.: *Dottore, dolore; Sposa spesa. – Pýcha předchází pád*

Dále můžeme v příslovích nalézt **antitezi** čili kladení významově opačných slov do protikladu. Příslloví, obsahující významově protikladnou dvojici, jsme si všimli poměrně mnoho.

Srov.: *A gran signore, piccolo presente. – Všechno zlé je k něčemu dobré.*

Hromadění zvukově podobných, ale významově odlišných slov, které v příslovích také nacházíme, se nazývá **paronomazie**. Je poměrně časté především v italských příslovích. V češtině naopak tolik frekventovaný a výrazný jev není.

Srov.: *Chi dice donna, dice danno; Sardo testardo; Chi mangia more muore; Chi si scusa si accusa – Důvěřuj, ale prověřuj.*

---

³⁹ Tamtéž, s. 263

⁴⁰ Tamtéž, s. 471

Epanastrofa je opakování stejného slova na konci a následně na začátku verše. Stejný princip opakování nacházíme v rámci binární struktury přísloví.

Srov.: A mali estremi estremi rimedi – Kdo umí, umí.

Podobně je v binární struktuře přísloví zastoupena **anafora** neboli opakování slov na začátku každého verše – v našem případě tedy na začátku obou částí binární struktury, jež v případě přísloví verše zastupují.

Srov.: Lontano dagli occhi, lontano dal cuore – Můj dům, můj hrad.

Ve velkém množství existujících přísloví bychom jistě dohledali mnohé další příklady tropů a figur, na ty však není v rámci omezeného rozsahu práce prostor. Ze stejného důvodu se hlouběji nevěnujeme aspektu rytmu, rýmu či intonaci.

6 Variabilita

Jak bylo psáno již výše, přísloví je frazém, tedy ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam. Tyto slovní formy jsou jednotlivé komponenty. Podle povahy frazému mohou být komponenty zaměnitelné jen omezeně nebo vůbec. Přiblížíme si nejdřív základní povahu komponentů větných frazémů a v následující podkapitole se zaměříme na variabilitu přísloví jako takovou.

6.1 Komponenty propozičních frazémů

Komponenty propozičních frazémů jsou vlastně trojí: *slova* (resp. *slovní tvary*), *klauze* (závislé věty) a *věty* (samostatné, zvláště ty, které se kombinují do intersubjektového frazému polypropozičního).⁴¹ Komponentem může být okrajově i *kolokace*.³⁸ Základem všech frazémů jsou především slovní tvary. Z výsledků studie F. Čermáka vyplývá, že čím je slovo kratší, tím je jeho výskyt četnější. Poměrně běžná jsou slova stará, občas je zastupují archaismy, popřípadě historismy.⁴² Naopak výskyt moderních či technologických slov je prakticky nulový. Poměrně velké zastoupení mají v propozičních frazémech **abstrakta**. Abstrakta jsou pojmy sloužící k označení běžných emocí, zdravotních stavů, časových pojmů, metafyzických pojmů, atmosférických stavů aj.⁴³ Oblast přísloví jimi disponuje poměrně ve velkém množství. Pokud abstraktním výrazem nedisponuje přímo, je abstraktní výraz součástí jeho celkového významu.⁴⁴ Důležité zastoupení mají mezi komponenty propozičních frazémů adverbialní a adjektivní **evaluativa**.⁴⁵ Je tomu tak proto, že některé frazémy, a přísloví obzvlášť, vyjadřují hodnotící postoj mluvčího, případně vyslovují nějaké doporučení – v kontextu přísloví například skrze strukturu „*Lepší A, než B*“ (*Meglio A che B*).⁴⁶

Prísloví je sice ustálená propoziční (polypropoziční) konstrukce, nicméně se můžeme setkat s mnohými případy, kdy jsou některé komponenty zaměnitelné za jiný, synonymní výraz. Některá přísloví mají tedy své přípustné **varianty**. Více o nich a o problematice jazykové variability přísloví v následující podkapitole.

⁴¹ Srov. ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum, 2007. s. 448

⁴² Srov.: *Quattrino risparmiato, due volte guadagnato; Kdo mečem zachází, tím také schází*

⁴³ Čermák, 2007, s. 458

⁴⁴ Např.: *Lontano dagli occhi, lontano dal cuore; Sejde z očí, sede z mysli*. – myšlenka; láska

⁴⁵ Např.: *Chi tardi arriva male alloggia; Hlad je nejlepší kuchař*.

⁴⁶ Čermák, 2007, s. 452

6.2 Variabilita přísloví

Jev variability, proměnlivosti, není v kontextu přísloví nic neobvyklého. Naopak by se dalo říci, že se jedná o jev přirozený. Pokud původ některých parémií je až starověký a jejich úzus svázaný s určitou společností či dokonce jednotlivými mluvčími, předpoklad možné variability je vysoký. Jednotlivé varianty se mohou týkat nejen změn lexikálních, ale například i slovosledu či morfologie.

Jazykovou variabilitu lze rozdělit na dva základní typy:

- a) **intralingvální**, tj. v rámci jednoho jazyka
- b) **interlingvální**, tj. v rámci dvou a více jazyků.⁴⁷

Varianty intralingvální se týkají změn diachronních a synchronních, případně úzu. Úzus má sociální povahu (tj. závislost úzu na mluvčím a jeho původu, věku, vzdělání atd.) a je předmětem zkoumání především sociolingvistů. **Intralingvální diachronní** variabilitou se míní změny v časové rovině. Názorným příkladem mohou být varianty italského přísloví: *Il lupo cangia il pele ma non il vizio – Il lupo perde il pelo ma non il vizio*; nebo českého *Kolik krajův, tolik obyčejův. – Jaký kraj, takový mrav.* **Intralingvální synchronní** variabilita je vázána na regionální, prostorovou, distribuci. Patří sem tedy především varianty napříč dialekty. Samozřejmě je třeba zdůraznit tenkou hranici mezi dialektem a vlastním jazykem, která je napříč lingvisty vnímána různě. Není tedy jednoznačné, zda dialektální alternativy italských přísloví řadit do skupiny intralingvální či interlingvální. Některé dialektální varianty jsou odlišné dokonce v několika jazykových rovinách.

Srov.: *Chi pensa male, sbaglia di rado* (standardní italština); *Chi pansa mèl spass l'indvèna* (region Emilia-Romagna); *Pensando mal del prossimo, spesso se indovina* (region Venezia Giulia).⁴⁸

Jednotlivé varianty, které přirozeně vznikají, mají v zásadě dvojí povahu – **paradigmatickou** (kdy komponenty celku vůči sobě alternují) nebo **syntagmatickou** (kdy se jedná o redukci některých komponentů nebo jejich rozšíření).⁴⁹

Naopak zkoumání **interlingválního** typu ze **synchronního** hlediska bývá normou na územích s bilingvními (či trilingvními) mluvčími. **Diachronní interlingvální** typ variant vzniká na základě kontaktu dvou a více jazyků.⁵⁰

⁴⁷ Tamtéž, s. 584–585

⁴⁸ Schwamenthal-Straniero, s. 136

⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 458

⁵⁰ Srov. Čermák, 2007, s. 585

7 Praktická část

Italské paremiologické sbírky skýtají nepřehorné množství přísloví. Žádná z nich však přehledně nedokumentuje, která z přísloví jsou stále v běžném úzu. Za účelem zorientování se v této problematice jsme sestavili jednoduchý dotazník, jež nám měl pomoci z tisíců existujících přísloví vyčlenit orientační vzorek známých a užívaných přísloví současné italštiny. (O dotazníku a způsobu sběru podrobně viz níže, str. 37.) Přestože výsledný počet respondentů byl poměrně nízký, konkrétně 43, získaný vzorek přísloví jsme pro účely této práce uznali za dostačující a následně použili jako základ pro celou její praktickou část.

V získaných datech se však vyskytovaly odpovědi, které neodpovídaly typickým vlastnostem přísloví tak, jak jsme je definovali na str. 34. Takové odpovědi respondentů jsme proto nejprve konzultovali primárně s přílohou slovníku *Lo Zingarelli*⁵¹, sekundárně pak s *Il dizionario dei proverbi italiani*⁵² a vyřadili jsme ty, jejichž existenci a správnost jsme skrze ně nemohli prokázat.⁵³ Stejným způsobem jsme postupovali v případě těch odpovědí, které struktuře přísloví odpovídaly, ale uvedl je pouze jeden respondent.

Výsledných 69 přísloví jsme pak zadávali do dvou dostupných jazykových korpusů Araneum Italicum a CORIS (podrobněji na str. 38) a zjišťovali jejich frekvenci. Cílem bylo porovnat zastoupení analyzovaných přísloví v různých zdrojích a zjistit, zda se jejich frekvence alespoň přibližně shodují či nikoliv. Zároveň jsme se pokusili určit, která přísloví můžeme v italském prostředí řadit k nejméně frekventovanějším.

V následující fázi jsme získaný vzorek přísloví analyzovali z formálního hlediska na základě dělení uvedeného v teoretické části práce. Vyhledávání v korpusech nám také dovolilo zaměřit se na variabilitu přísloví a na odchylky od jeho ustálené formy. Zjistili jsme tak mimo jiné některé možné varianty včetně jejich poměrné frekvence.

V závěrečné části jsme se pokusili zjistit, ke kolika italským příslovím ze zkoumaného vzorku můžeme přiřadit český ekvivalent.

---

⁵¹ ZINGARELLI, Nicola. *Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli, 2003. s. 2216-2223

⁵² LAPUCCI, Carlo, *Il dizionario dei proverbi*. [software]. Milano: Mondadori, c2007, © 2014 by Mondadori Education S.p.A. Dostupné z: http://www.elexico.com/it/Prodotti/Tutti_i_prodotti/LMProv_BD_il_dizionario_dei_PROVERBI_ITALIANI_-_versioni_scaricabile__online/1642812-1930385-2024080.html

⁵³ Příklad vyřazených odpovědí: *Quando la bocca mangia e il culo tende, fanculo le medicine e chi le vende; Io alla tua età saltavo i fossi per il lungo*. (V tomto případě se nejedná o přísloví, ale o užití *modo di dire* „saltare il fosso per il lungo“.)

7.1 Dotazníkový sběr italských přísloví

Jak bylo řečeno výše, italština v současnosti nedisponuje vlastním paremiologickým minimem. Abychom výběr přísloví omezili na dostatečně známá a frekventovaná přísloví, sestavili jsme jednoduchý dotazník. Oslovení respondenti byli výhradně italští rodilí mluvčí. Celkem bylo osloveno 43 respondentů, kteří pomocí internetového dotazníku odpovídali na 4 položené otázky:

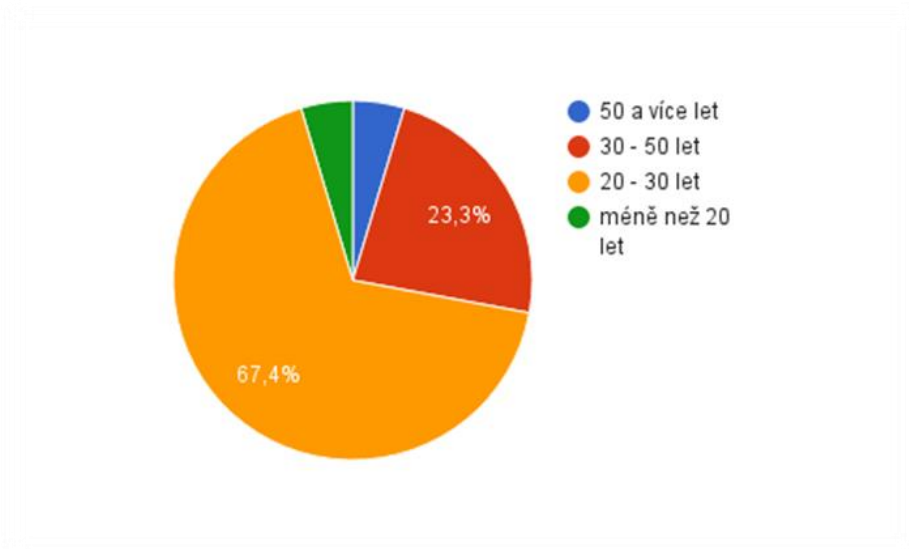
1. *In che fascia d'età ti collochi?*
2. *Da quale regione d'Italia vieni?*
3. *Un proverbio è un modo di dire o un detto, soprattutto in forma di una frase singola, che include una descrizione della situazione e che ci dà una certa lezione morale/sociale o un consiglio. Quali proverbi conosci? Scrivi i primi (5–10) proverbi che ti vengono in mente.*
4. *Usi i proverbi anche nella lingua colloquiale? Spesso, per niente... In quali casi?*

Vzhledem k tomu, že respondenti přísloví vyjmenovávali na základě otevřené otázky, můžeme předpokládat, že jejich znalost daných přísloví je spíše aktivní než pasivní.

7.1.1 Profil respondentů

7.1.1.1 Věkové zastoupení

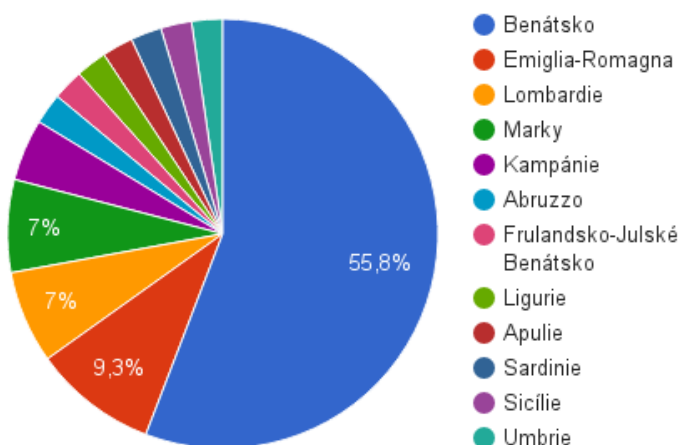
Majoritní část oslovených respondentů byli studenti veronské univerzity (*Università degli studi di Verona*). Z tohoto důvodu se věk dotázaných pohybuje nejčastěji mezi 20-30 lety. Do této skupiny bylo zařazeno 29 dotázaných. Méně než 20 let bylo 2 dotázaným, 30-50 let bylo 10 dotázaným a více než 50 let bylo 2 dotázaným. Na pohlaví vzhledem k nízkému počtu respondentů nebyl brán zřetel.

Graf č.: 1 - Věkové rozložení respondentů

7.1.1.2 Původ respondentů

I přes snahu oslovit rodilé mluvčí pocházející ze všech krajů Italské republiky, je v dotazníku zastoupeno pouze 12 regionů z 20. V největším zastoupení je zde kraj benátský (24x), následují kraje Emiglia-Romagna (4x), Lombardie (3x), Marky (3x), Kampánie (2x), Abruzzo (1x), Frulansko-Julské Benátsko (1x), Ligurie (1x), Apulie (1x), Sardinie (1x), Sicílie (1x) a Umbrie (1x).

Graf č.: 2 - Původ respondentů

7.1.2 Přísloví z dotazníku a četnost jejich výskytu

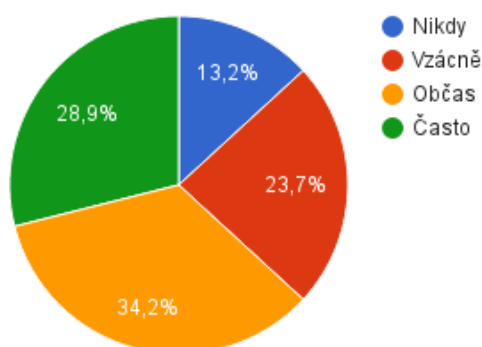
Po vyřazení výrazů, jejichž existence nebyla ověřena prostřednictvím přílohy slovníku *Lo Zingarelli* nebo v *Il dizionario dei proverbi italiani*, jsme získali 69 zástupných přísloví. V sestavené tabulce (viz str. 40) jsou zaznamenána sestupně podle četnosti výskytu. Poměrně výrazný rozdíl můžeme zaznamenat mezi prvními 5 uvedenými příslovími a ostatními záznamy, jejichž četnost výrazně klesá. Nejvíce, tj. 31 přísloví, bylo zmíněno pouze jednou.

7.1.3 Frekvence a okolnosti užití přísloví u mluvčích

Na otázku, zda a jak často mluvčí zahrnují přísloví do svého běžného mluveného projevu, většina respondentů odpověděla, že přísloví v určité míře aktivně používá. Získané odpovědi lze shrnout do několika kategorií:

- a) Nikdy (*No; Per niente*)
- b) Vzácně (*Raramente; Quasi mai*)
- c) Občas (*Abbastanza; A volte; Ogni tanto...*)
- d) Často (*Sì, spesso*)

Z toho **často** je údajně užívá 12 (28,9 %) respondentů, **občas** 15 (34,2 %) respondentů, **vzácně** se k užití přísloví uchýlí 10 (23,7%) respondentů a **nikdy** je v mluvené řeči nepoužívá 6 (13,2 %) respondentů.

Graf č.: 3 - Frekvence užití přísloví mluvčími

Příležitosti, při kterých dotázaní přísloví v mluvené řeči používají, mohly být dále specifikovány v otevřené otázce. Odpovědi lze shrnout do 4 typů situací:

- a) v případě potřeby rychle a efektivně shrnout či okomentovat nějakou situaci,
- b) pouze v neformálním rozhovoru mezi přáteli, rodinnými příslušníky či důvěrně známými osobami,
- c) při školní výuce,
- d) při komentování chování nějaké osoby.

7.2 Práce s korpusem CORIS a Araneum Italicum

Jazykový korpus je obecně definován jako „rozsáhlý soubor autentických textů (psaných nebo mluvených) převedený do elektronické podoby v jednotném formátu tak, aby v něm bylo možné jednoduše vyhledávat jazykové jevy“⁵⁴. Od jiných textových databází se liší především tím, že jednotlivé korpusey bývají sestaveny za konkrétním účelem. Mohou tak reprezentovat např. pouze mluvený nebo psaný jazyk, který se dá dále dělit na jednotlivé funkční styly (např. administrativní či publicistický). Výhodou jazykových korpuseů je, že zkoumané jazykové jevy zobrazují v přirozeném kontextu a umožňují tak vybrané jevy zkoumat na základě reálných dat a ve velkém rozsahu.

Pro potřeby této práce byly zvoleny dva různé korpusey psaných italských textů – *Corpus di Riferimento dell'Italiano Scritto* a *Araneum Italicum Maior*.

7.2.1 Corpus di Italiano Scritto

*Corpus di Riferimento dell'Italiano Scritto*⁵⁵ neboli CORIS je databáze současných italských psaných textů, jež byla sestavena v rámci projektu Boloňské univerzity pod vedením R. Rossini Favrettiové. Počátek projektu sahá do roku 1998 a od roku 2001 je korpus přístupný online. Obsahuje psané texty moderní a současné italštiny a dohromady čítá přibližně 100 miliónů tokenů⁵⁶. Největší zastoupení mají publicistické texty, dále

---

⁵⁴ Cvrček, Václav a Olga Richterová (eds). start [online]. Příručka ČNK; [cit.2016-12-11]. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php?id=start&rev=1458158017>

⁵⁵ Rossini Favretti, R. - Tamburini, F.: *Corpus di Riferimento dell'Italiano Scritto*, [online] annotated version (2016, 140Mw), Università di Bologna, 2001. Dostupné z: <http://corpora.ficlit.unibo.it/>

⁵⁶ „Token je nejmenší jednotka textu, většinou se jedná o grafické slovo (tj. řetězec alfabatických znaků oddělený mezerou v textu), resp. o jednu jeho konkrétní realizaci. [...] Často je také z praktických důvodů (pro snadné vyhledávání) oddělována interpunkce od předcházejícího slova (3 tokeny: řekl , že). [...] Velikost korpusu se udává v tokenech nebo také v textových či grafických slovech.“ (pojem: token, Cvrček, Václav - Richterová, Olga (eds). [Internet]. Příručka ČNK; 2014 Nov 24, [Cit. 28-12-2016]. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:token&rev=1416830704>)

beletristické, akademické, administrativně-právní a další texty různého stylu a délek, které se díky rozdělení do jednotlivých subkorpusů mohou zkoumat odděleně. K tomuto účelu slouží produkt CODIS (*Corpus Dinamico dell'Italiano Scritto*), který takové specifikované vyhledávání umožňuje. Pro potřeby této práce jsme pracovali přímo s korpusem CORIS, neboť naším cílem není primárně zkoumání jednotlivých funkčních stylů, ale užití přísloví obecně.

7.2.2 Araneum Italicum

Druhým korpusem, jež jsme v práci využili, je Araneum Italicum⁵⁷, který je součástí rodiny srovnatelných korpů několika evropských jazyků, které sestavil Vladimír Banko ze Slovenské Akademie věd. Aranea jsou tzv. webové korpuse, tedy korpuse složené výhradně z textů dostupných na různých internetových stránkách. Srovnatelné korpuse rodiny Araneum volně zpřístupňuje *Český národní korpus* skrze rozhraní *KonText*.

Každý jazyk nebo varieta je k dispozici ve dvou velikostech; v základní větší (maius) o velikosti cca 1 mld. slov a v jeho 10% vzorku (minus). Větší italský korpus Araneum neboli Araneum Italicum Maius, má velikost 1 200 000 174 tokenů a zvolili jsme jej právě pro jeho velikost a původ textů. Předpokládáme totiž, že texty vyskytující se na webu se mluvené řeči blíží více než texty beletristické nebo publicistické. Autoři těchto textů a článků nejsou výhradně spisovatelé a odráží tak užití přísloví u širšího spektra mluvčích.

Pro detailní zpracování problematiky přísloví nám chybí vyvážený vzorek mluvené italštiny, ale vzhledem k tomu, že cílem práce je zjistit pouze přibližnou frekvenci užívání vybraných přísloví a zároveň jeho užívání v kontextu současného jazyka, považujeme tyto dva zdroje za dostačující.

7.2.3 Vyhledávání přísloví v korpusech

Při vyhledávání všech přísloví jsme v obou korpusech použili typ dotazu CQL. Složení sekvence jsme vždy zvolili takové, které zajistilo dohledání daného frazému i s jeho možnými variantami.

Příklad dotazu: [word="nodi"] [lemma="venire"] [word="al"] [word="pettine"] pro *Tutti i nodi vengono al pettine*

---

⁵⁷ Benko, V.: Araneum Italicum Maius, verze 14.12. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

Vhodná kombinace komponentů zadávané sekvence většinou zajistila zobrazení pouze hledaného přísloví. Zároveň jsme vytvořili prostor pro zobrazení některých modifikací. Ze zobrazených nálezů jsme vyřadili ty případy, kdy se jednalo o jinou propozici (nikoliv námi hledané přísloví)⁵⁸, jejíž komponenty se shodovaly s námi zadanou sekvencí. Tímto způsobem jsme získali i absolutní frekvenci každého přísloví pro oba korpusy zvlášť, kterou jsme přepočítali na frekvenci relativní:

	Přísloví:	Dot. ⁵⁹	CORIS ⁶⁰	AI ⁶¹	R.f. CORIS ⁶²	R.f. AI ⁶³
1.	Rosso di sera bel tempo si spera.	18	1	7	0,010	0,006
2.-3.	A caval donato non si guarda in bocca.	13	11	49	0,110	0,041
2.-3.	Chi dorme non piglia pesci.	13	6	31	0,060	0,026
4.	Tanto va la gatta al lardo che ci lascia lo zampino.	12	3	19	0,030	0,016
5.	Cielo a pecorelle pioggia a catinelle.	11	0	1	0,000	0,001
6.	Can che abbaia non morde.	7	4	21	0,040	0,018
7.-9.	Chi la fa, l'aspetti.	6	6	37	0,060	0,031
7.-9.	Il mattino ha l'oro in bocca.	6	1	35	0,010	0,029
7.-9.	Moglie e buoi dei paesi tuoi.	6	1	15	0,010	0,013
10.-11.	Chi fa da sé fa per tre.	5	7	74	0,070	0,062
10.-11.	Occhio per occhio, dente per dente.	5	24	113	0,240	0,094
12.-14.	Chi troppo vuole nulla stringe.	4	2	11	0,020	0,009

⁵⁸ Např.: „*Buonasera, vi scrivo perchè la mia gatta da almeno 3 mesi perde il pelo soprattutto nella zona posteriore del corpo*“i zadávání sekvence k vyhledání přísloví *Il lupo perde il pelo ma non il vizio*.

⁵⁹ Počet výskytů jednotlivých přísloví v dotazníku.

⁶⁰ Počet výskytů jednotlivých přísloví v korpusu CORIS.

⁶¹ Počet výskytů jednotlivých přísloví v korpusu Araneum Italicum.

⁶² Relativní frekvence přísloví v korpusu CORIS.

⁶³ Relativní frekvence přísloví v korpusu Araneum Italicum.

12.-14.	Gallina vecchia fa buon brodo.	4	2	9	0,020	0,008
12.-14.	La gatta frettolosa fa i figli ciechi.	4	2	22	0,020	0,018
15.-23.	Chi è causa del suo mal pianga se stesso.	3	3	64	0,030	0,053
15.-23.	Chi va piano, va sano, (va lontano).	3	6	33	0,060	0,028
15.-23.	Goccia a goccia si scava pietra.	3	0	1	0,000	0,001
15.-23.	Il lupo/La volpe perde il pelo ma non il vizio.	3	23	200	0,230	0,167
15.-23.	Quando il gatto dorme i topi ballano.	3	2	21	0,020	0,018
15.-23.	L'abito non fa il monaco. ⁶⁴	3	1	29	0,010	0,024
15.-23.	Meglio un uovo oggi che una gallina domani.	3	4	12	0,040	0,010
15.-23.	Non c'è due senza tre.	3	16	154	0,160	0,128
15.-23.	Non è tutto oro quello che luce.	3	27	262	0,270	0,218
24.-37.	A mali estremi, estremi rimedi.	2	4	36	0,040	0,030
24.-37.	A buon intenditor poche parole.	2	7	20	0,070	0,017
24.-37.	Al contadin non far sapere quanto buono è il formaggio con le pere.	2	0	25	0,000	0,021
24.-37.	Campa cavallo che l'erba cresce.	2	4	98	0,040	0,082
24.-37.	Chi ben comincia è a metà dell'opera.	2	1	112	0,010	0,093
24.-37.	Chi di spada ferisce di spada perisce.	2	3	16	0,030	0,013
24.-37.	Chi ha tempo non aspetti tempo.	2	1	36	0,010	0,030
24.-37.	Chi semina vento, raccoglie tempesta.	2	4	25	0,040	0,021
24.-37.	Le bugie hanno le gambe corte.	2	2	109	0,020	0,091

⁶⁴ V italštině existuje dvojitý znění tohoto přísloví, které si je významově navzájem v opozici – *L'abito non fa il monaco* a *L'abito fa il monaco*. Pro zjednodušení jsme hodnotu frekvence sloučili do jedné, nicméně pro úplnost informace specifikujeme, že frekventovanější variantu *L'abito non fa il monaco* jsme v obou korpusech zaznamenali 126krát a *L'abito fa il monaco* pouze 30krát.

24.-37.	Morto un papa se ne fa un altro.	2	2	24	0,020	0,020
24.-37.	Non si può avere la botte piena e la moglie ubriacca.	2	9	100	0,090	0,083
24.-37.	Paese che vai, usanza che trovi.	2	0	0	0,000	0,000
24.-37.	Tutti i nodi vengono al pettine.	2	30	186	0,300	0,155
24.-37.	Un bel tacer non fu mai scritto.	2	1	7	0,010	0,006
38.-69.	A cuor non si comanda.	1	4	28	0,040	0,023
38.-69.	Aiutati che ciel/Dio t'aiuta.	1	1	17	0,010	0,014
38.-69.	Batti il ferro finché è caldo.	1	8	58	0,080	0,048
38.-69.	Buon tempo e mal tempo non dura tutto il tempo.	1	0	0	0,000	0,000
38.-69.	Buon sangue non mente.	1	13	66	0,130	0,055
38.-69.	Chi dice donna dice danno.	1	0	10	0,000	0,008
38.-69.	Chi non risica non rosica	1	2	44	0,020	0,037
38.-69.	Chi s'assomiglia si piglia.	1	0	20	0,000	0,017
38.-69.	Chi tace acconsente.	1	6	48	0,060	0,040
38.-69.	Chi tardi arriva male alloggia.	1	1	13	0,010	0,011
38.-69.	Chi va con lo zoppo impara a zoppicare.	1	0	35	0,000	0,029
38.-69.	Mal comune mezzo gaudio.	1	12	109	0,120	0,091
38.-69.	Meglio tardi che mai	1	16	292	0,160	0,243
38.-69.	Non dire gatto finché non l'hai nel sacco.	1	3	28	0,030	0,023
38.-69.	Non svegliar il can che dorme.	1	3	13	0,030	0,011
38.-69.	Speranza è l'ultima a morire.	1	20	221	0,200	0,184
38.-69.	Tale padre tale figlio.	1	1	12	0,010	0,010
38.-69.	Tra la moglie e marito non mettere il dito.	1	2	25	0,020	0,021
38.-69.	Una rondine non fa primavera.	1	8	98	0,080	0,082
38.-69.	Una mano lava l'altra.	1	10	28	0,100	0,023
38.-69.	Il riso abbonda sulla bocca degli sciocchi.	1	3	10	0,030	0,008

38.-69.	Natale con i tuoi, Pasqua con chi vuoi.	1	1	63	0,010	0,053
38.-69.	Chi trova un'amico, trova un tesoro.	1	5	52	0,050	0,043
38.-69.	Chi beve birra/vino campa cent'anni.	1	1	4	0,010	0,003
38.-69.	Ama e sarai amato.	1	2	0	0,020	0,000
38.-69.	Domandare è lecito, rispondere è cortesia.	1	1	17	0,010	0,014
38.-69.	Fidarsi è bene, non fidarsi è meglio.	1	1	0	0,010	0,000
38.-69.	Chi si loda, si imbroda.	1	1	19	0,010	0,016
38.-69.	Non fare di tuttata l'erba un fascio.	1	74	547	0,740	0,456
38.-69.	Chi ha la mamma non pianga.	1	0	0	0,000	0,000
38.-69.	Chi vive in invidia muore di rabbia.	1	0	0	0,000	0,000
38.-69.	L'unione fa la forza.	1	14	589	0,140	0,491

Tabulka č. 1: Vzorek přísloví z dotazníku a jejich frekvence

7.3 Frekvence přísloví v korpusech CORIS a Araneum Italicum

7.3.1 Absolutní frekvence

Absolutní frekvence je konkrétní počet výskytů každého jednotlivého přísloví ze vzorku, jež jsme v korpusech zaznamenali.⁶⁵

Srovnáme-li vzájemně prvních dvacet nejčastějších přísloví v korpusu CORIS, v korpusu Araneum a prvních dvacet nejčastěji zmiňovaných odpovědí v dotazníku, zjistíme, že se mezi nimi nachází pouze tři přísloví společná pro všechny tři seznamy.⁶⁶ Další čtyři přísloví z dotazníku se současně nachází v korpusu CORIS a jedno je jak v dotazníku, tak v korpusu Araneum. Takový rozdíl v zastoupení je pravděpodobně způsoben relativně malým počtem respondentů dotazníku, který tak není stejně vyvážený a vypovídající jako mnohonásobě větší data obsažená v jazykových korpusech.

⁶⁵ Vzhledem k tomu, že variabilita přísloví je poměrně častý jev a od jednoho přísloví může existovat i několik různých variant (paradigmatického, syntagmatického, případně smíšeného typu), tato hodnota může být zkreslená, neboť je velmi obtížné všechny takové existující varianty vyhledáváním v korpusech obsáhnout.

⁶⁶ *Chi fa da sé fa per tre; Il lupo perde il pelo ma non il vizio; L'abito non fa il monaco.*

Srovnáme-li totiž stejným způsobem prvních dvacet nejčastějších přísloví jen v rámci dvou korpusů, zjistíme, že vzájemná shoda je mnohem vyšší, konkrétně se jedná celkem o třináct přísloví. Prvních deset pozic obsahuje dokonce devět shodných přísloví.

Zajímavostí je, že mezi nejčastějšími odpověďmi v dotazníku byla přísloví *Rosso di sera bel tempo si spera* (18 výskytů) a *Cielo a pecorelle pioggia a catinelle* (11 výskytů), která můžeme českou terminologií označit jako pranostiky. Ve využívaných korpusech jsme však jejich výskyt prakticky nezaznamenali. Tento fakt si vysvětlujeme tím, že oba frazémy se vztahují k aktuálnímu stavu atmosféry, který bývá mluvčími komentován spíše v mluvené řeči.

Naopak v obou korpusech jsme zaznamenali překvapivě častý výskyt frazému *Non fare di tutta l'erba un fascio*, jež jsme pro jeho imperativní formu zařadili mezi přísloví, nicméně se mnohdy používá ve formě, kterou bychom mohli označit i za *modo di dire*. Výsledná hodnota absolutní frekvence zahrnuje obě tyto jeho podoby.

7.3.2 Relativní frekvence

Relativní frekvence je absolutní frekvence přepočítaná na milion tokenů, což umožňuje srovnat dva velikostně rozdílné korpusy. Naše výsledná malá čísla jsou důsledkem faktu, že přísloví jsou jednotky s vysokým počtem slov (někdy i více než více než deset), které přepočítáváme na jednotky slov. Tento způsob výpočtu není ideální, ale za účelem srovnání námi zjištěných hodnot je dostačující. Jednotlivé hodnoty relativní frekvence každého přísloví jsou zaznamenány ve výše přiložené tabulce.

Zajímalo nás především, ve kterém z korpusů, a tudíž ve které oblasti psané italštiny, se přísloví užívají více. Za tímto účelem jsme hodnoty relativní frekvence všech přísloví v obou korpusech zprůměrovali. Vyšlo nám, že v korpusu CORIS jsou přísloví v průměru užita o 15 % častěji než v korpusu Araneum Italicum. Vysoké zastoupení oproti Araneu mělo například přísloví *Una mano lava l'altra*, které se v něm vyskytuje 4,3krát.

V některých případech se však přísloví objevila v korpusu Araneum s mnohem vyšší frekvencí. Jedná se například o přísloví *L'unione fa la forza*, které se vyskytuje 3,5krát více než v CORISu. Naopak stejné zastoupení jsme zaznamenali například u přísloví *Speranza è l'ultima a morire* nebo *Tale padre tale figlio*.

Z těchto dat můžeme vyvozovat, že přísloví je užíváno spíše v publicistických a beletristických textech než v internetovém prostředí. Naše tvrzení však může být zkresleno, neboť vycházíme z relativně malého vzorku přísloví. Vzhledem tomu, že nás zajímala pouze

přibližná frekvence a způsob užití přísloví, a vzhledem k rozsahu práce, jsme se s těmito výsledky spokojili.

7.4 Formální analýza vzorku přísloví

V teoretické části práce jsme představili přísloví z různých hledisek. Jednotlivá kritéria jsme pak aplikovali na vzorek získaný z dotazníku a snažili jsme se tak získat přehled o výskytu vybraných jazykových jevů, které jsme uvedli v teoretické části. Následující podkapitola je věnována formálním aspektům analyzovaných přísloví.

Tak, jak jsme předpokládali, jsou až na výjimky přísloví ze vzorku výhradně „explicitními“ větami. Prísloví s implicitní vedlejší větou jsme v dotazníku získali minimálně, přesněji dva výskyty.⁶⁷ Specifickým případem propozice jsou eliptické konstrukce, o jejichž výskytu v analyzovaném vzorku se detailněji zmiňujeme níže. Vzhledem k absenci verbálního syntagmatu je proto nemůžeme řadit mezi čistě implicitní či explicitní věty. Z tohoto důvodu je zařazujeme do samostatné skupiny.

Většina analyzovaných přísloví má formu oznamovací věty. V rozkazovacím způsobu je přibližně 16 % z celkového počtu s tím, že poměr zastoupení kladného a záporného imperativu je vyvážený. Konkrétně je 45,5 % zastoupeno ve formě kladného imperativu (1) a 54,5 % ve formě imperativu záporného (2).

(1) *Aiutati che Dio t'aiuta.*

(2) *Tra moglie e marito non mettere il ditto.*

Analyzováním vzorku podle morfosyntaktického hlediska, které jsme nastínili v třetí kapitole, jsme zjistili, že i v naší množině přísloví se vyskytuje výrazně mnohem více polypropozičních přísloví v subordinačním vztahu než v koordinačním a můžeme tak podpořit výše uvedené tvrzení zmiňované v práci Z. Wotkeové (str. 25).

Polypropozičních přísloví v koordinačním vztahu jsme zaznamenali v 10,1 % a až na jednu výjimku⁶⁸ jsou věty spojeny asyndeticky. Oproti tomu polypropozičních přísloví v subordinačním vztahu jsme zaznamenali celých 43,5 %. Všechna tato přísloví jsou složena z jedné věty hlavní a jedné věty vedlejší. Nejčastěji se mezi nimi vyskytuje vedlejší věta

---

⁶⁷ Prísloví s implicitní vedlejší větou: *Morto un papa se ne fa un altro; Speranza è l'ultima a morire.*

⁶⁸ *Ama e sarai amato.*

podmětná, která zastupuje celé dvě třetiny všech polypropozičních přísloví a je vždy uvozena zájmenem *chi*.

(3) *Chi tace acconsente; Chi va con lo zoppo impara a zoppicare.*

Mezi dalšími vedlejšími větami se ve zkoumaném vzorku vyskytuje, byť v mnohem menší míře, i vedlejší věta časová (4), předmětná (5) nebo přívlastková (6).

(4) *Non dire gatto finché non l'hai nel sacco; Batti ferro finché è caldo; Quando il gatto dorme, i topi ballano.*

(5) *Al contadin non far sapere quanto buono è il formaggio noc le pere.*

(6) *Can che abbaia non morde.*

Skupina monofrastických přísloví (7) se ve vzorku vyskytuje v třetinovém zastoupení, konkrétně ve 32 % výskytů. Z našeho pozorování však nevyplývá, že by jejich nominální syntagma bylo často významově v opozici k části syntagmatu verbálního – tak, jak Wotkeová ve své studii naznačuje. Takový případ jsme v našem vzorku našli pouze jeden (8).

(7) *Tutti i nodi vengono al pettine.*

(8) *Gallina vecchia fa buon brodo.*

Naopak přísloví ve formě eliptického konstrukce (9) se v dotazníku vyskytuje 14,5 %. Z toho dvě přísloví odpovídají struktuře *meglio...che* (10).

(9) *A buon inteditor poche parole; Natale con i tuoi, Pasqua con chi vuoi.*

(10) *Meglio tardi che mai; Meglio un uovo oggi che una gallina domani.*

7.5 Intralingvální variabilita přísloví z dotazníku ve světle korpusů

Vyhledávání v jazykových korpusech mimo jiné umožnilo zjistit, jak se ustálená forma přísloví může měnit, je-li zasazeno do konkrétního textu. Zároveň se podařilo vysledovat některé možné varianty, zpravidla paradigmatické povahy. Vzhledem k tomu, jakým způsobem jsme dotaz CQL zadávali, nebylo reálné zaznamenat všechny varianty u všech přísloví, jež korpus teoreticky nabízí. Snažili jsme se ale CQL dotaz zadávat takovým způsobem, abychom případných variant a modifikací vyhledali co nejvíce. Výsledky můžeme rozdělit do několika skupin:

a) Přípustné variace přísloví

- b) Elipsa jedné části přísloví
- c) Morfologické změny po dosazení přísloví do kontextu jiné propozice
- d) Záměna komponentů či části přísloví za účelem obohacení autorského stylu

Do první skupiny jsme zařadili ty případy, kdy byl některý z komponentů frazému nahrazen jiným synonymním výrazem, nebo byl pozměněn slovosled, ale zároveň si přísloví ponechalo svůj plný význam. Alternace synonymním výrazem se vyskytuje primárně na slovesné úrovni, o něco méně pak na úrovni substantiv. Jako zástupný příklad variability slovesa uvádíme přísloví, které respondenti dotazníku uvedli ve znění *Chi ben comincia è a metà dell'opera*. To se v korpusu Araneum vyskytuje ve čtyřech opakovaných variantách.⁶⁹ Sestupně:

(11) *Chi ben **comincia** è a metà dell'opera.*

*Chi ben **inizia** è a metà dell'opera.*

*Chi ben **incomincia** è a metà dell'opera.*

*Chi ben **parte** è a metà dell'opera.*

Podobně komplikované z pohledu variability je přísloví, které bylo respondenty uvedeno ve znění *Non è tutto oro quel che luccica*⁷⁰, ale ve slovníku *Lo Zingarelli* se nachází v podobě *Non è tutto oro quel che luce*, v Lapucciho sbírce dokonce jako *Non è tutto oro **quello** che riluce*. V korpusech se vyskytuje ve čtyřech základních variacích. Zastoupení výrazu *quello* (cca 60 %) a apokopovaného *quel* (cca 40 %) je relativně vyvážené. Sestupně:

(12) *Non è tutto oro **quello/quel** che **luccica**.*

*Non è tutto oro **quello/quel** che **riluce**.*

*Non è tutto oro **quello/quel** che **luce**.*

*Non è tutto oro **quello/quel** che **brilla**.*

Mezi méně výrazné slovesné variace patří například:

(13) *Chi **si somiglia** si piglia.*

*Chi **si assomiglia** si piglia.*

Na úrovni substantiv jsme nejvíce variant zaznamenali u přísloví *La gatta frettolosa fa i figli ciechi*, kterého se v procházených korpusech vyskytují tři varianty.

(14) *La gatta frettolosa fa i **gattini** ciechi.*

⁶⁹ V korpusu CORIS jsme zaznamenali pouze jeden výskyt ve varianty se slovesem *cominciare*.

⁷⁰ Varianta se slovesem *luccicare* je nejčastější a reprezentuje 88 % (267 výskytů) z celkového počtu zahrnutých variant.

*La gatta frettolosa fa i **figli** ciechi.*

*La gatta frettolosa fa i **micini** ciechi.* (pouze jeden výskyt, zdroj korpus Araneum)

U ostatních přísloví však nebyla variabilita na úrovni substantiv tak významná a jednotlivé sekundární varianty měly v korpusech minoritní zastoupení. Jako názorný příklad můžeme uvést:

(15) *Le **bugie** hanno le gambe corte.*

*Le **calunnie** hanno le gambe corte.* (pouze jeden výskyt, zdroj korpus Araneum)

Předpokládáme, že případy variant, jež byly zaznamenány jen jednou, jsou varianty autorské. Vzhledem k tomu, že odpovídají výše stanoveným podmínkám, považujeme je za přípustnou variantu.

Zajímavým případem alternace komponentů je variabilita přísloví *Il lupo perde il pelo ma non il vizio*. Vedle podmětu „*il lupo*“ se v tomto frazému objevuje také „*la volpe*“, liška. Varianta *La volpe perde il pelo ma non il vizio* jsme v korpusu Araneum zaznamenali v šesti případech. Obě varianty subjektu na sebe vážou i variace na slovesné úrovni. Stejně přísloví pak můžeme najít i se slovesy *cambiare*⁷¹, *mutare* a v současnosti nejčastějším *perdere*. Tento širší rozptyl možných variací si můžeme zřejmě vysvětlovat původem přísloví, které se podle Lapucciho vyskytuje již v antických latinských textech, byť ještě ne přesně v této ustálené formě. Zároveň obě zvířata, liška a vlk, zastupují navzájem podobné vlastnosti a mluvčí tak historicky získali širší možnost volby, které z komponentů použít. Mladší varianta s vlkem je však mnohem frekventovanější.⁷²

Možnost variability se samozřejmě neomezuje pouze na slovesa a substantiva. I v těchto případech se primárně jedná o alternaci komponentu synonymním výrazem.

(16) *Rosso di sera **bel** tempo si spera.*

*Rosso di sera **buon** tempo si spera.*

(17) *Non **c'**è due senza tre.*

*Non **vi** è due senza tre.*

---

⁷¹ V korpusu Araneum jsme zaznamenali pět výskytů se slovesem *cambiare*, což je konkrétně 2,5 %.

⁷² Srov.: Lapucci, Carlo; *Dizionario dei proverbi italiani* [software]. Milano: Mondadori, c2007, © 2014 by Mondadori Education S.p.A. [cit. 2016-19-12]. Dostupné z: http://www.elexico.com/it/Prodotti/Tutti_i_prodotti/LMProv_BD_il_dizionario_dei_PROVERBI_ITALIANI_-_versioni_scaricabile__online/1642812-1930385-2024080.html

Jak bylo zmíněno výše, varianty některých přísloví jsou specifické drobnou úpravou slovosledu, jak je tomu například u následujícího přísloví:

(18) *Al contadin non far sapere quanto è **buono** il formaggio con le pere.*

*Al contadin non far sapere quanto **buono** è il formaggio con le pere.*

Různé varianty jsme zjistili u patnácti přísloví z celého vzorku, což je více jak 20 %. To svědčí o vysoké variabilitě italských přísloví, která může být dána historicky nebo regionálně.

Další odchylky od ustálené formy přísloví (nebo od té podoby, jež respondenti uvedli v dotazníku) se již netýkají variant jako takových, ale spíše toho, jak se forma propozičního frazému mění v závislosti na textu a konkrétní kontextové situaci, do kterého je zasazen.

Výsledky vyhledávání v korpusech nám ukazují, že jedním z poměrně běžných způsobů je užití pouze jedné části přísloví s elipsou části druhé. Ilustrujeme jej následujícími příklady:

(19) *Poi è arrivato questo regalo natalizio e, si sa, **a caval donato**..... Ho resistito ancora qualche mese poi mi son detto 'proviamo'.* (zdroj: korpus Araneum)

(20) *Che alcune fiabe foniscano con la punizione/morte (anche cruenta) del personaggio cattivo, può disturbare l'adulto, ma perfettamente in linea con la morale un po' rozza dell' **occhio per occhio**, tipica del bambino.* (zdroj: korpus Araneum)

*Ebbene, **occhio per occhio**: quando si tratterà di designare la delegazione spagnola per il VII Congresso, sarà Togliatti a bloccare l'inclusione di Codovilla, nonostante i reclami dell'argentino.* (zdroj: korpus CORIS)

(21) *Belle Knox ha tutta l'opinione pubblica contro, che l'accusa con parole non proprio edificanti – certo, **chi semina vento**.... – e che non considera le buone intenzioni iniziali della ragazza... in ogni caso, ognuno dovrebbe essere libero di scegliere, senza ledere la libertà altrui.* (zdroj: korpus Araneum)

(22) *Serve anche questo (**chi non risica**...) ma qualche volta i rischi possono essere grossi e quindi bisogna stare attenti.* (zdroj: korpus Araneum)

Užití narážky (aluze) na konkrétní přísloví napovídá, že dané přísloví je mezi mluvčími velmi dobře známé a rozšířené, neboť autor předpokládá, že cílový čtenář si umí elidovanou část doplnit a zároveň zná jeho úplný význam.

Do třetí skupiny jsme zařadili ty odchylky od ustálené formy, které byly způsobeny zapuštěním přísloví do kontextu jiné propozice a do konkrétní kontextové situace, která pak tvar přísloví ovlivňuje. Tyto odchylky jsou například morfosyntaktického charakteru, kde se změny týkají tvaru a času přísukového slovesa daného frazému.

Nejvíce takových modifikací jsme zaznamenali u přísloví *Tutti i nodi vengono al pettine*, jehož predikát se podle kontextu vyskytl kromě původního tvaru také v následujících tvarech⁷³:

(23) *Berlusconi sembra d'accordo: Fra poco i nodi **verranno** al pettine, e la sinistra dovrà dimostrare di voler dismettere davvero gli antichi abiti giustizialisti.* (zdroj: kopus CORIS)

*Ma infine tutti i nodi **venivano** al pettine e il raggio era scoperto.* (zdroj: kopus CORIS)

*I nodi **vennero** al pettine nel 1075 con la lotta per le investiture: Enrico IV rivendicò per sé il diritto di nominare i vescovi, [...].* (zdroj: kopus CORIS)

*I nodi **venuti** al pettine in questi anni si condensano nella mancata applicazione del comma 461 a cui sarà dedicata una sessione dell'incontro di Milano.* (zdroj: kopus Araneum)

U ostatních přísloví jsme zaznamenali především užití tvaru konjunktivu či budoucího času namísto původního indikativu.

(24) *Napoli e Inter, si spera che non ci sia due senza tre, per le italiane in Champions.* (zdroj: kopus Araneum)

Come se un singolo temporale caratterizzasse un'intera stagione. Come se una rondine facesse già primavera. (zdroj: kopus Araneum)

(25) *...senza ombra di dubbio, morto un papa se ne **farà** un altro: ormai il web ha invaso le nostre vita, ...* (zdroj: kopus Araneum)

---

⁷³ Všechny ilustrované tvary se objevovaly v textech obou využívaných kopusů.

Protože přísloví lze různými způsoby využít k obohacení autorského stylu a k ekonomičnosti vyjádření, jsou mnohdy jeho modifikace výrazné a nelze je nijak přehledně klasifikovat. Týkají se většinou více komponentů a často i slovosledu. Takové užití ilustrujeme následujícím příkladem, kde je odchylka od ustálené podoby frazému poměrně výrazná:

(26) *Ovviamente sto dicendo gatto prima di averlo nel sacco.* (zdroj: korpus Araneum)

Do poslední skupiny jsme zařadili ty případy, kdy za část přísloví, která metaforicky popisuje nějakou situaci či vlastnost, autor dosadil konkrétní subjekt skutečnost. Autor textu tak pracuje s všeobecně známou metaforou a využívá ekonomičnost přísloví. Taková užití jsme zaznamenali u přibližně u čtvrtiny přísloví ze vzorku a ilustrujeme je následujícími příklady:

(27) *Ma governo, forze politiche e sindacati non possono voler la botte piena (tariffe basse), la moglie ubriaca (gestori ricchi abbastanza da investire) e la suocera contenta (organici Telecom intatti).* (zdroj: korpus CORIS)

(28) *Il mattino ha **il caffè** in bocca.* (zdroj: korpus Araneum)

Přísloví, která se v procházených textech objevovala pouze v jedné neměnné formě, jsou ve vzorku přibližně v pětinovém zastoupení. Mezi ně patří například *Chi troppo vuole nulla stringe*; *Meglio un uovo che una gallina domani*; *A mali estremi, estremi rimedi*; *Mal comune mezzo gaudio* nebo *Meglio tardi che mai*. Tento fakt si můžeme vysvětlit jednoduše, neboť většina z těchto přísloví je ve formě eliptické konstrukce. Propozici tedy chybí sloveso, které by se mohlo modifikovat nebo zaměnit za synonymní výraz. Ostatní komponenty včetně jejich uspořádání tak zřejmě mohou nabývat na důležitosti.

7.6 Interlingvální variabilita – ekvivalence italských a českých přísloví

V poslední kapitole praktické části nahlédneme na variabilitu přísloví z interlingválního hlediska neboli z hlediska dvou různých jazyků (konkrétně italštiny a češtiny). Naším cílem bylo zjistit, kolik přísloví ze vzorku má navzdory různému jazykovému a kulturnímu základu mezi českými propozičními frazémy svůj ekvivalent.⁷⁴ Na základě osobní zkušenosti s problematikou česko-italského příslovnictví jsme předpokládali, že tato hodnota bude relativně vysoká. Konkrétní výsledky nám tento předpoklad potvrdily.

⁷⁴ Význam jednotlivých přísloví jsme ověřovali prostřednictvím Lapucciho sbírky *Il dizionario dei proverbi italiani* a *Základního slovníku českých přísloví*.

Příslloví, ke kterým se nám podařilo český ekvivalent přiřadit, bylo 45, tedy prakticky dvě třetiny celého vzorku. Jedná se o ekvivalenty úplné nebo pouze s mírným posunem významu (seznam všech zjištěných ekvivalentů viz přílohu č. 1). Zároveň jsme určené ekvivalenty porovnali s paremiologickým minimem češtiny (dále jen PM) sestaveným Františkem Čermákem (viz str.20) Výsledek byl pro nás poměrně překvapivý – ekvivalentů, které jsou zároveň součástí PM, jsme zaznamenali celých 21, což je téměř třetina našeho vzorku přísloví. Všechny dvacet dvojic představujeme v následujícím seznamu:

A caval donato non si guarda in bocca. – Darovanému koni na zuby nekoukej.

Chi dorme non piglia pesci. – Bez práce nejsou koláče. / Komu se nelení, tomu se zelení. (oba součástí PM)

Tanto va la gatta al lardo che ci lascia lo zampino. – Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

Can che abbaia non morde. – Pes, který štěká, nekouše.

Chi la fa, l'aspetti. – Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.

Il mattino ha l'oro in bocca. – Ráno moudřejší večera. / Ranní ptáče dál doskáče.

Occhio per occhio, dente per dente. – Oko za oko, zub za zub.

L'abito fa il monaco. – Šaty dělají člověka.

Meglio un uovo oggi che una gallina domani. – Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše.

Non c'è due senza tre. – Do třetice všeho dobrého (a zlého).

Non è tutto oro quelllo che luce. – Není všechno zlato, co se třpytí.

Chi di spada ferisce di spada perisce. – Kdo s čím zachází, tím také schází.

Chi ha tempo non aspetti tempo. – Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek.

Le bugie hanno le gambe corte. – Lež má krátké nohy.

Batti il ferro finché è caldo. – Kuj železo, dokud je žhavé.

Chi non risica non rosica. – Risk je zisk.

Chi s'assomiglia si piglia. – Vrána k vráně sedá.

Meglio tardi che mai. – Lépe pozdě než nikdy.

Speranza è l'ultima a morire. – Naděje umírá poslední.

Una mano lava l'altra. – Ruka ruku myje.

Vysoký poměr ekvivalentních přísloví zaznamenáváme pravděpodobně díky společnému evropskému kulturnímu základu obou národů, jejichž přísloví jsme porovnali. Většina z těchto přísloví metaforicky popisuje velmi obecné životní situace, jež jsou aplikovatelné prakticky na každou společnost. Vedle nich si můžeme všimnout některých přísloví, která mají své kořeny již ve starověké kultuře (např. již několikrát zmiňované přísloví *Occhio per occhio...*) nebo těch, jež jsou zakotvena v biblických textech (např. *Chi di spada ferisce di spada perisce* pocházející z Matoušova evangelia 26.52). Tato přísloví mají zpravidla své zcela ekvivalentní varianty i v dalších evropských jazycích.

Závěr

Cílem práce bylo nejprve v teoretické části představit problematiku přísloví z různých hledisek a vymezit je vůči jiným fraseologickým jednotkám. Cílem praktické části bylo zjistit, která z italských přísloví patří mezi italskými mluvčími k nejužívanějším a následně získaný vzorek analyzovat na základě některých hledisek uvedených v teoretické části.

V praktické části jsme se tedy zaměřili na analýzu vzorku italských přísloví získaných prostřednictvím dotazníkového sběru. U vzorku přísloví jsme pak zjišťovali zastoupení každého jednotlivého přísloví v jazykových korpusech CORIS a Araneum Italicum. V rámci těchto dvou textových databází jsme tak určili jejich absolutní frekvenci na jejíž základě jsme chtěli zjistit, která přísloví vzorku patří k nejfrekventovanějším. Absolutní frekvence přísloví v korpusu CORIS se pohybovala mezi 74 a 0 výskyty a v korpusu Araneum Italicum mezi 589 a 0 výskyty. (Tyto hodnoty jsou však pouze orientační, neboť se nemuselo podařit zachytit veškeré existující varianty.) Nejčastěji užitá přísloví v korpusech se však překvapivě neshodovala s nejčastěji zmíněnými příslovími v dotazníku. V dotazníku se na prvních deseti pozicích nachází ta přísloví, která v korpusech zaznamenáváme naopak s velmi nízkou frekvencí. Tyto výsledky jsou zřejmě způsobeny jiným situačním kontextem, ve kterém mluvčí přísloví užívají. Svou roli v četnosti výskytů přísloví v dotazníku může hrát i původ respondentů, který se omezuje převážně na kraj Veneto.

Z absolutní frekvence jsme vypočítali frekvenci relativní, jejíž pomocí jsme porovnali zastoupení přísloví ve dvou rozdílně velkých textových databázích. Na základě těchto dat jsme zjistili, že převážně v beletristických, publicistických a jiných textech psané italštiny se přísloví vyskytuje o 15 % častěji než v textech z čistě internetového prostředí.

Na základě formální analýzy vzorku jsme pak potvrdili, že přísloví mají většinou formu explicitní věty, u kterých převažuje oznamovací způsob. Rozkazovací způsob byl ve vzorku v přibližně šestinovém zastoupení. Mezi polypropozičními příslovími, která tvořila více než polovinu vzorku, se vyskytovalo více větných konstrukcí v subordinačním vztahu než ve vztahu koordinačním. Třetina vzorku přísloví patří do skupiny monofrastických přísloví a téměř šestinové zastoupení v něm měla přísloví eliptické konstrukce.

Následně jsme se věnovali variabilitě přísloví. Na základě vyhledávání v korpusech jsme zjistili, že některá přísloví mají i více než dvě do jisté míry frekventované varianty. Tyto varianty jsou většinou paradigmatického typu, kdy dochází k alternaci jednoho či více komponentů. Mnohá přísloví vzorku byla v konkrétním textu užitá v jiné než ve své ustálené formě, jež byla tak určitým způsobem modifikována. Tyto modifikace se projevují především

elipsou jedné části přísloví, morfologickými změnami nebo záměnou části přísloví z a účelem obohacení autorského stylu.

V závěrečné části práce bylo naším cílem zjistit, kolik přísloví z analyzovaného vzorku má z hlediska významu mezi českými propozičními frazémy svůj ekvivalentní protějšek. Výsledky nás příjemně překvapily – české ekvivalentní přísloví nebo jiný propoziční frazém se podařilo přiřadit dvěma třetinám italských přísloví ze vzorku. Současně celých dvacet jedna přiřazených českých ekvivalentů je součástí paremiologického minima češtiny. Takto pozitivní výsledky jsou zřejmě způsobené stejným evropským kulturním základem obou národů a historickým původem některých přísloví.

Problematika příslovnictví je velmi obsáhlé téma, které by mohlo být v mnohých aspektech detailněji rozvinuto a stát se tak základem pro další výzkumy a studie. Prostor k dalšímu zkoumání shledáváme především v oblasti variability přísloví a ekvivalence s českým (nebo jiným) jazykem. Případné výsledky by mohly být přínosem nejen pro studenty italštiny, ale i pro zkušenější překladatele, kterým by taková studie mohla zjednodušit „rozlousknutí některých překladatelských oříšků“.

Resumé

Tématem práce je problematika italských přísloví a přísloví obecně. První kapitola popisuje přísloví z hlediska frazeologie a idiomatiky. Následně jsme se věnovali definici přísloví na základě různých zdrojů, na jejichž základě jsme určili základní charakteristiku přísloví. V druhé kapitole jsme se věnovali základům evropské paremiologie, historii a současnému stavu paremiologie na českém i italském území. V následujících čtyřech kapitolách jsme se přísloví věnovali z formálního hlediska, jeho logické struktury a sémantické stránky, a nakonec se zaměřili na vybrané tropy a figury. Teoretickou část práce uzavírá kapitola věnovaná variabilitě přísloví.

Základem praktické části práce je analýza vzorku 69 přísloví získaných prostřednictvím dotazníkového sběru mezi italskými mluvčími. Předpokládáme, že jde o takový vzorek přísloví, který respondenti aktivně používají a zároveň patří mezi frekventovanější. Nejprve jsme vzorek přísloví analyzovali po formální stránce. Polypropoziční přísloví tvořila více než polovinu vzorku a převažovali spíše větné konstrukce v subordinacním vztahu (43%) než ve vztahu koordinacním (10 %). Zhruba třetinu (32 %) vzorku přísloví tvoří skupina monofrastických přísloví a téměř šestina (14%) do skupina eliptických přísloví.

V další fázi práce jsme přísloví vyhledali ve dvou rozdílných korpusech CORIS a Araneum Italicum a určili absolutní frekvenci každého jednotlivého přísloví. Výsledky byly překvapující. Nejčastěji užitá přísloví v korpusech se neshodovala s nejčastěji zmiňovanými příslovími v dotazníku a naopak. Mezi prvními 10 nejfrekventovanějšími příslovími v obou korpusech je 9 přísloví shodných.

Přepočítáním absolutní frekvence na frekvenci relativní (hodnoty abs. fr. přepočítané na milion tokenů) jsme porovnali výskyty velikostně rozdílných databází. V korpusu CORIS texty psané italštiny jsme přísloví zaznamenali poměrově o 15 % více než ve webovém korpusu Araneum.

Předposlední kapitola je věnována variabilitě přísloví a jejich modifikací na základě textového a situačního kontextu, do které jsou vsazeny. Na základě dat z korpusů jsme u 20 % přísloví určili další možné varianty, což dokazuje vysokou variabilitu italských přísloví. Varianty a různé modifikace přísloví byly rozděleny do čtyř skupin: a) přípustné varianty; b) elipsa části přísloví; c) morfologické změny; d) záměna jednoho či více komponentů za

účelem obohatit autorský styl. takové odchylky od ustálené formy přísloví jsou poměrně časté. Pouze přibližně 15 přísloví se vyskytovalo jen ve své neměnné podobě. Většinou se jednalo o eliptické přísloví.

Nakonec jsme se pokusili k italským příslovím vzorku přiřadit český ekvivalent. To se nám podařilo u 45 přísloví z 69, z nichž 21 je součástí paremiologického minima češtiny.

Riassunto

Il tema di questa tesi è la problematica dei proverbi italiani e dei proverbi in generale. Il primo capitolo descrive il proverbio dal punto di vista della fraseologia e dell'idiomatica. Successivamente, sono presentate definizioni tratte da varie fonti grazie alle quali sono state precisate le caratteristiche principali del proverbio.

Il secondo capitolo è dedicato alle fonti della paremiologia europea, alla storia e alla situazione attuale della paremiologia italiana e ceca. Nei quattro capitoli successivi il proverbio è presentato dal punto di vista formale. Viene presentata la sua struttura logica e semantica e l'uso dei tropi e delle figure nella struttura proverbiale. Nella conclusione della parte teoretica viene infine affrontata la problematica della variabilità delle espressioni idiomatiche.

La sezione pratica della tesi è basata sull'analisi di un campione di 69 proverbi ottenuti attraverso un sondaggio tra italiani madrelingua. Supponiamo che tale campione possa rappresentare i proverbi della coscienza attiva dei rispondenti e contemporaneamente quelli più usati e conosciuti.

In primo luogo abbiamo analizzato tutti i proverbi del campione dal punto di vista formale. Più della metà dei proverbi è stata determinata come polifrasica. Tra questi prevalgono le proposizioni complesse subordinate (43 %) su quelle coordinate (10 %). Circa un terzo (32 %) del campione sono proverbi monofrasici e un sesto (14 %) proverbi elittici.

Nella seconda fase ogni proverbio è stato ricercato in due corpora diversi – CORIS e Araneum Italicum ed è stata calcolata la frequenza assoluta per ogni proverbio. I risultati delle ricerche nei corpora sono stati sorprendenti. I proverbi più spesso menzionati dai rispondenti del sondaggio non sono vengono solamente di rado citati nei corpora – e viceversa. Tra i 10 proverbi più frequenti in entrambi i corpora 9 coincidono.

Per poter paragonare due corpora dalle dimensioni diverse, abbiamo calcolato frequenza relativa (frequenza assoluta ricalcolata per un milione di parole di ogni corpora). Secondo questi dati nel corpus CORIS (Corpus di Italiano Scritto contemporaneo) l'uso dei proverbi è del 15% più alto che nel corpus Araneum Italicum.

Il penultimo capitolo è dedicato alla variabilità dei proverbi e alle loro modificazioni secondo il contesto testuale ed alla situazione nella quale vengono. Studiando i dati dei corpora abbiamo scoperto che il 20 % dei proverbi del campione analizzato hanno più di una variante di uso diffuso.

Le varianti e le modificazioni dei proverbi sono state divise nei seguenti quattro gruppi: a) varianti ammissibili; b) ellisse di una parte del proverbio; c) modificazioni morfologiche d) sostituzione di uno o più componenti del proverbio per arricchire lo stile dell'autore. Tali modificazioni sono abbastanza

diffuse. Solo circa 15 proverbi sono stati trovati in forma invariabile, la maggior parte di essi sono proverbi ellittici.

Seznam použité literatury:

BACHMANNOVÁ, Jarmila, Jan BALHAR, Renata BLATNÁ, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

ČERMÁK, František; *Frazeologie a idiomatika – česká a obecná*. 2008.

ČERMÁK, František; *Základní slovník českých přísloví – Výklad a užití*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2013

BITTNEROVÁ, SCHINDLER; *Česká přísloví: soudobý stav konce XX. Století*. Univerzita Karlova, 2003

DEVOTO, Giacomo a OLI, Gian Carlo; *Il DEVOTO-OLI Vocabolario della lingua italiana*. Milano: Mondadori Education S.p.A., 2010

FLAJŠHANS, Václav. *Česká přísloví – sbírka přísloví, prúpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku*. Praha: Nakl. F. Šimáčka, 1911

GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1995

GUAZZOTTI P., ODDERA F.; *Il grande dizionario dei proverbi italiani*. Bologna: Zanichelli. 2006

HAVRÁNEK, Bohuslav. *Slovník spisovného jazyka českého*. IV, P-Q. Praha: Academia, 1989.

LAPUCCI, Carlo; *Dizionario dei proverbi italiani, 25.000 detti memorabili, origini e storia del proverbio, frammenti di saggezza popolare su ogni aspetto dell'esperienza umana*. 1. ed. Mondadori DOC. Milano: Mondadori, c2007.

MUKAŘOVSKÝ, Jan; *Cestami poetiky a estetiky*. Praha: Československý spisovatel. 1971

SCHWAMENTHAL R., STRANIERO M. L.; *Dizionario dei proverbi italiani (6.000 voci e 10.000 varianti dialettali)*. Milano: RCS Rizzoli Libri S.p.A. 1991

VAŠKŮ, Zdeněk; *Velký pranostikon*. Praha: Academia. 1998

ZAORÁLEK, Jaroslav; *Lidová rčení*. Praha: Aurora, 1996

ZINGARELLI, Nicola. *Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli, 2003

Elektronické zdroje:

Cvrček, Václav a Olga Richterová (eds). start [online]. Příručka ČNK; Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php?id=start&rev=1458158017>

Paremiografia, Treccani [on-line], 2016 [cit. 2016-08-25], Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/paremiografia/>

Swinkels-Nováková, Michaela. *Čeština, jak ji neznáte - pořekadla a rčení*. [online]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/cestina/porekadla-a-rceni>

Šrámková, Eva. *Blahoslav, Jan*. 2006. [on-line]. Dostupné z: <http://www.knihovnazn.cz/referaty/osobnosti-regionu/1490-blahoslav-jan-1523-1571.html>

token, Cvrček, Václav - Richterová, Olga (eds).[Internet]. Příručka ČNK; 2014 Nov 24, Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:token&rev=1416830704>.

LAPUCCI, Carlo, *Il dizionario dei proverbi italiani*. [software]. Milano: Mondadori, c2007, © 2014 by Mondadori Education S.p.A. Dostupné z: http://www.elexico.com/it/Prodotti/Tutti_i_prodotti/LMProv_BD_il_dizionario_dei_PROVERBI_ITALIANI_-_versioni_scaricabile__online/1642812-1930385-2024080.html

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: *Chammurapiho zákoník* [online]. c2016. Dostupný z WWW: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Chammurapiho_z%C3%A1kon%C3%ADk&oldid=13577870

Benko, V.: *Araneum Italicum Maius*, verze 14.12. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

Rossini Favretti, R. - Tamburini, F.: Corpus di Riferimento dell'Italiano Scritto, [online] annotated version (2016, 140Mw), Università di Bologna, 2001. Dostupné z:
<http://corpora.ficlit.unibo.it/>

WOTKEOVÁ, Z. Osservazioni sulle strutture morfosintattiche dei proverbi cechi e italiani. [pdf]
Brno: Sborník prací FF Brněnské univezity, 1992 Dostupné
z://https://digilib.phil.muni.cz/11222.diglib/

Přílohy

Příloha č. 1 – Italská přísloví ze vzorku a jejich české ekvivalenty

Přísloví označená zkratkou PM jsou součástí paremiologického minima sestaveného Františkem Čermákem.

A caval donato non si guarda in bocca. – Darovanému koni na zuby nekoukej. (PM)

Chi dorme non piglia pesci. – Bez práce nejsou koláče. (PM) / Komu se nelení, tomu se zelení. (PM)

Tanto va la gatta al lardo che ci lascia lo zampino. – Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne. (PM)

Can che abbaia non morde. – Pes, který štěká, nekouše. (PM)

Chi la fa, l'aspetti. – Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. (PM)

Il mattino ha l'oro in bocca. – Ráno moudřejší večera. (PM) / Ranní ptáče dál doskáče.

Occhio per occhio, dente per dente. – Oko za oko, zub za zub. (PM)

Chi è causa del suo mal pianga se stesso. – Co sis nadrobil, to si vypiješ.

Chi va piano, va sano, (va lontano). – Pospíchej pomalu.

Goccia a goccia si scava pietra. – Častá kapka kámen proráží.

Quando il gatto dorme i topi ballano. – Když kocour není doma, myši mají pré.

L'abito fa il monaco. – Šaty dělají člověka. (PM)

Meglio un uovo oggi che una gallina domani. – Lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše. (PM)

Non c'è due senza tre. – Do třetice všeho dobrého (a zlého). (PM)

Non è tutto oro quelllo che luce. – Není všechno zlato, co se třpytí. (PM)

A buon intenditor poche parole. – Chytrému napověz, hloupého trkni.

Chi ben comincia è a metà dell'opera. – S chutí do toho, půl je hotovo!

Chi di spada ferisce di spada perisce. – Kdo s čím zachází, tím také schází. (PM)

Chi ha tempo non aspetti tempo. – Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek. (PM)

Chi semina vento, raccoglie tempesta. – Kdo seje vítr, sklízí bouři.

Le bugie hanno le gambe corte. – Lež má krátké nohy. (PM)

Paese che vai, usanza che trovi. – Jiný kraj, jiný mrav.

A cuor non si comanda. – Srdeci neporučíš.

Aiutati che ciel/Dio t'aiuta. – Pomož si a Bůh ti pomůže.

Batti il ferro finché è caldo. – Kuj železo, dokud je žhavé. (PM)

Buon tempo e mal tempo non dura tutto il tempo. – Nic netrvá věčně.

Buon sangue non mente. – Krev se nezapře.

Chi non risica non rosica. – Risk je zisk. (PM)

Chi s'assomiglia si piglia. – Vrána k vráně sedá. (PM)

Chi tace acconsente. – Mlčení znamená souhlas.

Chi tardi arriva male alloggia. – Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.

Meglio tardi che mai. – Lépe pozdě než nikdy. (PM)

Non dire gatto finché non l'hai nel sacco. – Neříkej hop, dokud nepřeskočíš.

Speranza è l'ultima a morire. – Naděje umírá poslední. (PM)

Tale padre tale figlio. - Jaký otec, takový syn.

Tra la moglie e marito non mettere il dito. – Co Bůh spojil, člověk nerozděluj.

Una rondine non fa primavera. – Jedna vlaštovka jaro nedělá.

Una mano lava l'altra. – Ruka ruku myje. (PM)

Chi trova un'amico, trova un tesoro. – Dobrý přítel nad zlato.

Ama e sarai amato. - Miluj a budeš milován.

Fidarsi è bene, non fidarsi è meglio. – Důvěřuj, ale prověřuj.

Chi si loda, si imbroda. – Pýcha předchází pád.

Non fare di tutta l'erba un fascio. – Míchat jablka s hruškami.

L'unione fa la forza. – V jednotě je síla.

Mal comune mezzo gaudio. – Sdílená bolest je poloviční bolest.